

УДК 334.723:338.43

© 2010

*Плаксієнко В. Я., доктор економічних наук, професор
Полтавська державна аграрна академія*

АЛЬТЕРНАТИВА: ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Рецензент – доктор економічних наук, професор А.Т. Опря

Обґрунтовано доцільність функціонування державних аграрних підприємств, що виправдано як із точки зору посилення контролю за використанням бюджетних коштів не лише в аграрній сфері, так і з боку забезпечення високої якості продуктів харчування та зміцнення стану здоров'я багатьох груп населення (особливо соціально не захищених). Такі підприємства оздоровляють конкурентне середовище в Україні, сприятимуть зростанню зайнятості як сільського, так і міського населення, дозволять прискорити подолання кризи на сучасному етапі.

Ключові слова: держава, підприємництво, національна економіка, бюджетні кошти, суб'єкт економічної діяльності, аграрний сектор.

Постановка проблеми. Значну питому вагу у видатках державного бюджету займають статті, пов'язані з використанням сільськогосподарської продукції. Зокрема, для цілей харчування військових Збройних сил України, працівників органів внутрішніх справ, осіб, які утримуються в закладах виконання покарань, спеціалізованих і таке інше. При цьому виникають договірні відносини з приводу постачання продукції сільськогосподарського виробництва та продуктів її переробки між державою й підприємницькими посередницькими структурами, що створює передумови для проявів опортунізму. До того ж у більшості випадків продукти харчування виготовляються з імпоротної сировини, якість якої (через низький рівень контролю) залишається сумнівною. Означені факти обґрунтовують потребу в удосконаленні джерел сировинної бази державних закупівель продуктів харчування.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Перетворення, які відбувалися в сільському господарстві України в останні два десятиліття, призвели до значного скорочення виробництва всіх основних видів сільськогосподарської продукції, зниження її якості, доходів сільського населення й самого працездатного населення. Достатньо згадати, що в 1990 році в Україні засівалося 32,4 млн. га землі, що давали 50 млн. тонн зерна, утримувалось 25,2 млн. гол. ВРХ,

20 млн. гол. свиней, 255 млн. гол. птиці.

У 2008 році на засіяних 27,1 млн. га одержано рекордні 53,3 млн. тонн зерна, проте поголів'я ВРХ складало лише 5,1 млн., свиней – 6,5 млн., птиці – 177,5 млн. гол. [12].

У пошуках ефективного господаря ми втратили не лише адміністративний ресурс, а й значну частину виробничого потенціалу. Кількість зайнятих у сільськогосподарському виробництві скоротилася з 5 млн. до 3,5 млн. осіб, із яких 783 тис. – наймані працівники.

Ці процеси відповідним чином вплинули на обсяг і якість продуктів харчування, які споживає все населення України, а, відповідно, й на стан здоров'я нації.

Якщо в середньому за 1992-1995 рр. з України було вивезено зерна в 3,5 разу більше, ніж ввезено, цукру – в 4,7 разу, м'яса – в 8,4 разу, молока – в 24 рази, а вершкового масла – в 110 разів, то з 2004 року ці показники в десятки разів змінилися у зворотному напрямі. Тобто, імпорт сільськогосподарської продукції нині значно перевищує експорт. Про саму якість імпортованої продукції можна й не говорити, оскільки більшість її завозиться за «тіньовими» схемами.

Мета досліджень: обґрунтувати необхідність розвитку державного підприємництва, особливо в галузях, пов'язаних із виробництвом продуктів харчування, їх стандартизацією та сертифікацією, як одного зі шляхів подолання кризових явищ.

Методика проведення досліджень. Методологічною основою виконаного дослідження є фундаментальні положення загальної економічної теорії, дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів із питань функціонування підприємництва та оптимізації державного регулювання підприємницької діяльності, нормативні документи України. Метод порівняння застосовано у процесі вивчення досвіду розвинених країн у плані стимулювання підприємництва. Економіко-статистичні методи використані автором при аналізі стану розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки України.

Результати досліджень. В економічній літе-

ратурі немає однозначного ставлення до державного підприємництва. Розвиток теорії і практики суспільного прогресу за участі держави розмежувався на дві основні течії. За першою – держава має усупільнити всі засоби виробництва, повністю взявши на себе функцію забезпечення добробуту населення, а за другою, – цю функцію держави слід звести до мінімально необхідних меж [4, с. 20].

Француз А. Сен-Сімон залишав за державою організацію виробництва необхідних і корисних речей на засадах великої майстерні з усуненням від влади духовенства і дворянства [10] задля забезпечення переходу суспільства в площину відповідності інтересам усього народу. Економіст Ш. Фур'є вбачав завдання держави у створенні навколо людських поселень виробничих асоціацій з такою системою організації праці, яка б передбачала різноманітність робіт із заміною механізму заробітної плати на участь у прибутках. «Завдання мос, – писав Ш. Фур'є, – ...породити в людях бажання кращого соціального механізму...» [13].

До прихильників такої форми підприємництва можна віднести (крім А. Сен-Сімона та Ш. Фур'є) також Р. Оуена, П. Прудона, Г. Гроція та інших економістів і філософів соціалістичного спрямування.

З іншого боку, англійські економісти А. Сміт, Д. Рікардо, Н. Сеніор, Ж.-Б. Сей, їх німецькі та інші колеги в упорядкуванні соціального життя пропонували сприймати і робітників, і капіталістів «економічною людиною». Свободу підприємства вони розглядали поза втручанням держави в економіку. У нагромадженні капіталу А. Сміт вбачав історичну місію капіталіста, який, зберігаючи значну частину свого доходу, розширює виробництво, надає роботу додатковій кількості працівників і, врешті-решт, сприяє зростанню багатства суспільства [11].

З-поміж сучасних науковців немає єдиного погляду стосовно того, чи може бути суб'єктом підприємництва держава як суб'єкт економічної діяльності. З погляду одних науковців, «...розвиток державного підприємництва суперечить природі підприємництва (в цій формі господарювання відсутні такі принципи ознаки підприємницької діяльності, як особиста матеріальна відповідальність, діяльність на власний ризик, розпорядження майном підприємства як власним) і порушує умови конкуренції, а також економічну свободу, тому й виникають деформації первинної природи самого бізнесу» [1, с. 12]. Інші ведуть мову про державне підприємство у ринковій економіці; при цьому

йдеться насамперед про державні й змішані компанії (як правило, у формі акціонерних товариств) [7, с. 392-406].

Не набуло ще наукового обґрунтування й питання про взаємозв'язок підприємництва з ринковою економікою. Окремі автори фактично ототожнюють підприємство з ринковою економікою, стверджуючи: «це невід'ємний атрибут ринкової системи господарювання, необхідна і достатня умова виникнення і її розвитку. Підприємство створює загальну соціально-економічну основу ринкової економіки» [8, с.7]. «Перехід до ринкової системи господарювання означає перехід до економіки підприємницького типу» [6, с. 5].

«Саме підприємство, створюючи відповідне ринкове середовище, гнучко пристосовується до змін кон'юнктури ринку, здатне задовольнити потреби не тільки на внутрішньому, а й на міжнародному ринках, сприяє подоланню галузевого і регіонального монополізму, посиленню конкуренції, впровадженню досягнень науково-технічного прогресу, дає змогу розширити сферу прикладання праці, створити нові можливості для працевлаштування, здатне значно зміцнити економічну базу регіонів, позитивно вплинути на розвиток самого села» [2, с. 62]. Зауважимо, що в цьому випадку переставляються місцями причина і наслідки: на нашу думку, не підприємство створює ринкове середовище, а, навпаки, останнє зумовлює, формує підприємницьке середовище.

Ми поділяємо думку Л.Ю. Мельника, який визначає державне підприємство як господарську діяльність державних підприємств, що виробляють матеріальні блага й надають послуги, необхідні для розвитку національної економіки. Воно ґрунтується на державній власності на засоби виробництва й, на відміну від приватного і колективного, здійснюється не лише на комерційній основі, тобто не завжди переслідує мету максимізації прибутку. Сама сутність державного господарювання зумовлює його особливу мету й завдання. Держава має певною мірою залучати кошти державного бюджету на покриття збитків. Державний бізнес і державна власність покликані насамперед обслуговувати, корегувати, доповнювати приватно-груповий бізнес [9, с. 277-278].

Сучасний етап розвитку економіки України, особливо в аграрній сфері, характеризується різким скороченням частки держави у виробничому процесі. Якщо в 1991 році з 20307 суб'єктів господарювання державні господарства налічували 4659 одиниць, або 22,9%, то в останні роки стабільно мали лише 0,6 % (див. табл.) [12].

Кількість діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві України

Юридичні особи за основним видом діяльності	2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	одиниць	%	одиниць	%	одиниць	%
Усього	57858	100,0	58387	100,0	59059	100,0
Господарські товариства	7545	13,1	7428	12,7	7879	13,3
Приватні підприємства	4112	7,1	4229	7,2	4326	7,3
Виробничі кооперативи	1373	2,4	1262	2,2	1101	1,9
Фермерські господарства	42932	74,2	43475	74,5	43894	74,3
Державні підприємства	371	0,6	360	0,6	354	0,6
Підприємства інших форм	1525	2,6	1633	2,8	1505	2,6

При цьому у 1991 році вони виробляли 26,7% усієї валової продукції (в порівняльних цінах), а в 2008 лише 1,3%.

Враховуючи негативні тенденції в економічній і соціальній сферах, вважаємо доцільним збільшити частку державного сектора в аграрній економіці з нинішніх 0,6% до 5-10% (зважаючи на те, що на початку 90-х років частка державних підприємств за площею угідь дорівнювала 24,7%).

Розпочати слід, думаємо, зі створення (відтворення чи розширення) державних підприємств із виробництва сільськогосподарської продукції, яка буде використовуватися в державних (бюджетних) установах з утримання лікарень, санаторіїв-профілакторіїв, інтернатів для сиріт та інвалідів, геронтологічних закладів, військових частин, установ виконання покарань (де ще частково збереглися підсобні сільськогосподарські підприємства), спецпідрозділів органів внутрішніх справ та інших. Діюча система тендерних закупівель не виправдовує себе як із причини високої витратності самої системи, так і через необ'єктивність визначення цін закупівель при монополістичній змові продавців чи «дисконтних» угодах покупців із продавцями.

Практично всі державні установи, які використовують бюджетні кошти для придбання продуктів харчування чи сировину для їх виготовлення, повинні мати свої (державні) підрозділи або одержувати сільськогосподарську продукцію у спеціалізованих підприємств, що створені для цього й фінансуються з державного бюджету.

За одним таким підприємством слід закріпити відповідну кількість закладів із урахуванням організаційних і технологічних особливостей сільськогосподарського виробництва (повна сівозміна, співвідношення рослинництва і тваринництва, наявність та зайнятість населення, сезонність й ін.).

У кожному сільському районі, за нашими розрахунками, повинно бути створене як мінімум

одне державне підприємство з площею в 3-7 тис. га сільськогосподарських угідь і відповідною кількістю працюючих (300-500 осіб). Конкретні розміри підприємств залежатимуть від наявності відповідних державних установ, що є споживачами продукції, та обсягів державного фінансування.

Не менше ніж по одному державному підприємству на область варто створити з переробки сільськогосподарської сировини: м'ясокомбінату чи ковбасному цеху, олійниці, млину, хлібокомбінату, кондитерському цеху та ін., які б переробляли продукцію, вироблену саме на державних підприємствах.

Сукупності коштів, що виділяються на фінансування саме цих статей, у бюджетних установах буде достатньо для проведення перших посівних кампаній, закупівлі поголів'я тварин і створення кормової бази. Придбання ж необоротних активів для функціонування таких підприємств можна здійснювати за рахунок підтримки інноваційних технологій та вітчизняних виробників (у промисловості й будівництві), що також фінансуються з місцевих і державного бюджетів. Їх окупність можна очікувати через 3-5 років (при терміні використання 10 і більше).

За розрахунками науковців, у 2007 році на 1 грн. власного капіталу аграрних підприємств припадало 1,80 грн. сумарних активів, водночас 1 грн. активів приносить 1,67 грн. виручки від реалізації продукції, а 1 грн. виручки від реалізації дає 0,156 грн. прибутку [5, с. 18]. Таким чином, у результаті прибутковості власного капіталу сільськогосподарських підприємств становить 47%, що спростовує твердження про низьку прибутковості аграрного виробництва.

При цьому слід враховувати, що дані підприємства мають резерви для розширення та здійснення більш ретельного контролю за використанням коштів на виконання державних програм із селекційної роботи у рослинництві й тваринництві, засобів захисту рослин і тварин, розвитку

виробництва у цих галузях, щодо компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного та іноземного виробництва, здешевлення кредитів для її придбання, розвитку зрошуваного землеробства, підтримки сільськогосподарської дорадчої служби, здешевлення вартості страхових премій, на організацію й оздоровлення дітей працівників агропромислового комплексу та інших (понад 30, прийнятих на виконання Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»). За останні п'ять років видатки бюджету на аграрний сектор зросли у 2,5 рази й склали у 2007 році 7,3 млрд. гривень [3, с. 11].

На базі таких підприємств є можливості (і доцільність) проводити експертизу з оцінки якості сільськогосподарської продукції та продуктів харчування (для чого також виділяються бюджетні кошти, або ж така експертиза взагалі не проводиться).

Висновки. Функціонування державного підприємництва виправдане як із точки зору поси-

лення контролю за використанням бюджетних коштів не лише в аграрній сфері, так і з боку забезпечення високої якості продуктів харчування та зміцнення стану здоров'я багатьох груп населення (особливо соціально незахищених).

Крім того такі підприємства оздоровлять конкурентне середовище в Україні, сприятимуть зростанню зайнятості як сільського, так і міського населення, дадуть змогу прискорити подолання кризи на сучасному етапі, а надалі в майбутньому забезпечать і зростання надходжень до державного бюджету за рахунок реалізації елітного насіння та худоби приватним підприємствам і за кордон, надання послуг із проведення оцінки якості продукції, екологічної та іншої експертиз. Їх функціонування стане суттєвим внеском у зміцнення соціальної інфраструктури села за рахунок розвитку сільських комунікацій: місцевих доріг, ліній електрозв'язку, водо- та тепло- та газопостачання; торговельної мережі, в тому числі з реалізації соціальної продукції.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Бортнікова Л.П.* Роль підприємництва у формуванні нової системи виробничих відносин в Україні: автореф. дис... к.е.н.: спец. 08.01.01. «Економічна теорія» / Л.П. Бортнікова. – К., 2000. – 19 с.
2. *Давиденко К.В.* Розвиток підприємництва в агропромисловому виробництві / К.В. Давиденко // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 61-67.
3. *Дем'яненко М.Я.* Національна система державної підтримки аграрного сектору в умовах членства України в СОТ // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 3. – С. 11-15.
4. *Деєва Н.М.* Соціальна функція держави в економіці перехідного періоду. Інвестиції та інвестування в соціалізації економіки України: теорія, методологія, перспективи: Монографія за ред. Л.М. Тимошенко. – Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – С. 15-37.
5. *Лопатинський Ю.М.* Фінансово-кредитні інструменти активізації аграрного підприємництва // Вісник Сумського нац. аграрн. ун-ту. – Серія: фінанси і кредит. – 2008. – № 2 (25). – С. 15-26.
6. *Маліновська О.Я.* Державне регулювання розвитку підприємництва в Україні: автореф. дис...

- к.е.н.: спец. 08.02.03. «Організація управління, планування і регулювання економікою» / О.Я. Маліновська. – Ужгород, 2006. – 18 с.
7. *Мельник Л.Ю.* Основи економічної теорії для менеджерів: навч. посібн. / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, Л.Л. Мельник та ін. – Дніпропетровськ: Пороги. – 2007. – 552 с.
8. *Мельник Л.Ю.* Основи підприємництва та ринкової економіки / Л.Ю. Мельник. – Навч. посіб. – К.: Вища школа, 1995. – 175 с.
9. *Мельник Л.Ю., Плаксієнко В.Я., Скірко Ю.І.* Економічна система суспільства: навч. посіб. – Дніпропетровськ: Січ, 2001. – 546 с.
10. *Политический словарь* / Под ред. Б.Н. Пономарева. – М.: Гос. изд-во полит. лит., 1956. – С. 488-489.
11. *Смит А.* Исследование о природе и причине богатства народов. – М.: Социально-экономическое изд-во, 1962. – С. 244.
12. *Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2008 рік* / Державний комітет статистики України. – К., 2009. – 490 с.
13. *Фурье Ш.* Теория движений и всеобщих судеб. – М., 1938. – С. 256.

УДК 338.43.02
© 2010

*Лозинська Т.М., доктор наук із державного управління,
Мирна О.В., викладач*

Полтавська державна аграрна академія

РОЛЬ ІНСТИТУТУ САМОВРЯДУВАННЯ В РЕГІОНАЛЬНОМУ УПРАВЛІННІ

Рецензент – доктор економічних наук В.І. Перебийніс

Розглянуто роль місцевого самоврядування в регіональному управлінні. Вказано на відмінність категорій «самоврядування», «самоуправління» та «самоорганізація». Проаналізовано правове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування і виявлено основні суперечності діючого законодавства. Обґрунтовано необхідність розвитку інституту самоврядування на принципах децентралізації, субсидіарності та партнерства. Виявлено причини, що перешкоджають розвитку самоврядування: недосконалість адміністративного устрою, виробничої системи, правового і ресурсного забезпечення.

Ключові слова: самоврядування, регіональне управління, соціально-економічний розвиток, сільська місцевість, бюджет.

Постановка проблеми. Становлення місцевого самоврядування нерозривно пов'язане з розвитком громадянського суспільства, яке характеризується зростанням ступеня суспільної свободи і самостійності господарських суб'єктів, що обумовлює розширенням меж їх участі в управлінні громадськими справами. Обидва ці процеси в Україні (формування громадянського суспільства і самоврядування) знаходяться на початковому етапі, а тому вимагають осмислення подальших методів і форм їх розвитку. Проте вже сьогодні стає очевидним, що самоврядні органи, поряд із державними, здатні чинити владу на місцевому рівні, впливаючи на соціально-економічне становище регіону, а інституціональні перетворення, що відбуваються в Україні, закладають підґрунтя для поступового зміцнення ролі самоврядування в публічному управлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких висвітлюється дане питання. Організаційно-правові, економічні, соціально-психологічні, інноваційні та інші аспекти самоврядування привертають все більше уваги як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Без сумніву, неоціненний вклад у розвиток теорії та практики самоврядування в Україні здійснила О.Д. Лазор [4-6]. У більше, ніж ста працях автором зроблено детальний аналіз становлення самоврядування в нашій країні, узагальнено основні проблеми розвитку, викладено пропозиції щодо поліпшення інституціонального забезпечення самоврядування. У наукових працях, присвячених реалізації державної регіональ-

ної політики, розглядаються проблеми самоврядування у контексті його впливу на регіональний розвиток. Це, зокрема, роботи Т.М. Безверхнюк [1], В.В. Мамонової [7], П.І. Надолішнього [8], Д.М. Стеценка [11] та ін.

Аналіз наукової літератури свідчить, що ціла низка аспектів розвитку самоврядування в Україні має дискусійний характер: остаточно невизначеним залишаються принципи адміністративно-територіального устрою, не врегульовано відносини між «центром» і регіонами, не знайдено задовільної моделі міжбюджетних відносин тощо.

Мета дослідження. Враховуючи, що одним із основоположних принципів реалізації державної регіональної політики є принцип децентралізації, метою даної статті є аналіз ролі інституту самоврядування в регіональному управлінні.

Результат дослідження. Передусім варто зупинитися на сутнісній характеристиці категорії «самоврядування», що досить широко використовується поряд із такими поняттями, як «самоуправління» та «самоорганізація». Якщо досить стисло розмежувати ці терміни, то *самоврядування* слід тлумачити як гарантоване державою право та реальну здатність територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення [9]; *самоуправління* – забезпечення вчасного реагування на навколишні зміни з метою збереження (поліпшення) життєдіяльності громади; *самоорганізація* – налагодження взаємодії (комунікаційної, економічної, соціальної) між самоврядними інститутами для забезпечення стійкості та розвитку громади.

Таким чином, стає зрозуміло, що, по-перше, обов'язковою компонентою інституту місцевого самоврядування є нормативна складова; по-друге, – інститут місцевого самоврядування є комплексним поняттям і включає сукупність інших інститутів: інститут представництва, інститут власності, інститути самоорганізації (вуличні комітети, старости, ради ветеранів, спортивні клуби тощо); по-третє, – інститут місцевого самоврядування чітко прив'язаний до певної території. Адміністративно-територіальний устрій будь-якої держави передбачає, що на окремих її територіях паралельно існують, взаємодіючи між собою, державна і самоврядна влада. Звідси виникає проблема розподілу повноважень між органами місцевої державної і самоврядної влади, законодавчого та фінансового

забезпечення виконання повноважних функцій, що обумовлює формування певної моделі регіонального управління.

Система регіонального управління, що склалася в Україні, більше відповідає континентальній моделі [1; 7; 8], за якою на регіональному рівні діють територіальні підрозділи центральних органів виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, причому роль державних адміністрацій у розв'язанні проблем місцевих громад залишається надто суттєвою. Відсутність реальної децентралізації влади опосередковано підтверджується структурою чисельності управлінських працівників в областях, яка складається на користь органів державного управління. Зокрема у Полтавській області 62% управлінських працівників належать до органів державного управління [9], що ускладнює оперативне вирішення питань на місцях.

Суттєво обтяжує (а інколи й унеможливує реалізацію самоврядної влади) її нормативно-правове забезпечення, зокрема протиріччя, закладені в законах України «Про місцеве самоврядування» та «Про місцеві державні адміністрації». Законом України «Про місцеве самоврядування» обласним і районним радам надаються досить вагомі повноваження й разом із тим обумовлюється, що значна частина цих повноважень делегується державним адміністраціям [9]. Норма щодо делегування повноважень районних і обласних рад відповідним державним адміністраціям закладена і в Законі України «Про місцеві державні адміністрації» [10].

Тобто, місцева державна адміністрація, згідно з чинним законодавством, перебирає на себе значну частину функцій щодо вирішення громадських справ, тим самим віддаляючись у здійсненні регіональної політики від основних європейських принципів регіонального управління: децентралізації, субсидіарності, партнерства [1; 4-6]. Певним чином протиріччя між державою та самоврядною владою викликані недосконалістю інституту районних і обласних рад, які сьогодні є лише представницькими органами самоврядування, оскільки виконавчі комітети рад були скасовані ще в 1995 році. Тож об'єктивно рішення, ухвалені відповідними радами, не можуть бути реалізовані без виконавчих органів влади, через що, їх втілення забезпечується державними адміністраціями. Недаремно проект Концепції реформи місцевого самоврядування [3] передбачає відновлення діяльності виконавчих комітетів районних і обласних рад: таким чином самоврядування буде забезпечуватися представницькими і виконавчими органами місцевого самоврядування.

У системі місцевого самоврядування України

можна виділити два рівні:

- *базовий*: сільські, селищні, районні у містах, міські ради, які представляють інтереси територіальних громад;

- *регіональний*: районні та обласні ради що представляють спільні інтереси територіальних громад відповідних районів і областей.

Такий розподіл не порушує принципу децентралізації (місцеві ради базового рівня не підпорядковуються районним, а ті, в свою чергу, обласним радам), проте вимагає чіткого розмежування майнових комплексів громадян, земледодіння, інших об'єктів власності. Участь органів місцевого самоврядування в управлінні регіональним розвитком неможливо уявити без ресурсного забезпечення. Делегування повноважень державою органам місцевого самоврядування та органам місцевого самоврядування державним адміністраціям має супроводжуватися рухом відповідних обсягів ресурсів. Сучасні реалії соціально-економічних процесів у регіонах свідчать про відсутність адекватного ресурсного забезпечення державою (особливо фінансового) виконання делегованих повноважень.

Яскравим прикладом слугує заборгованість держави перед комунальним транспортним господарством м. Харкова за перевезення пільгової категорії пасажирів; концерну ЄДАПС – за виготовлення закордонних паспортів та інших цінних паперів; бюджетам більшості міст України – за виконання інших повноважень, делегованих державою органам місцевого самоврядування (закупівлю ліків, пального, виплату заробітної плати працівникам бюджетної сфери тощо). Ставлення вищих органів влади до виконання принципів регіонального управління, закладених у нормативно-правових актах, відсуває на невизначений період розробку механізмів узгодження інтересів місцевих громадян, приватних суб'єктів господарювання, владних структур різного рівня.

Не знаходять своїх розв'язків і проблеми сільського розвитку, оскільки законодавство, що забезпечує регіональну політику, майже не враховує сільську складову. Зокрема, мало корелюються Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року і Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, хоча зрозуміло, що подолання диспропорцій регіонального розвитку не може бути успішним без зближення соціально-економічних умов проживання в сільській і міській місцевостях.

Окремого аналізу потребує й використання коштів державного бюджету, спрямованих на реалізацію Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року і Державної цільової програми розвитку українського села. У межах даної статті можемо лише зазначити, що фінансування сільської інфраструктури здійснювалося безсисте-

мно, оскільки ці кошти знаходились у різних бюджетних призначеннях, що надавалися регіонам загальною сумою і не розподілялися між містом і селом. За таких умов участь сільських і селищних рад у виконанні державних програм є епізодичною, до того ж заходи, передбачені програмами, не завжди знаходять підтримку у місцевих жителів.

Сільські, селищні та значна частина міських рад мають значні проблеми у сфері формування місцевих бюджетів через вкрай незадовільний стан бізнес-середовища та існуючий порядок формування бюджетів. У зв'язку з цим (особливо в сільській місцевості) виникають ситуації, коли через нестачу коштів органи самоврядування не можуть виконати покладені на них функції. Тому ліквідація місцевих державних адміністрацій, як на цьому наполягають окремі науковці та політики, без проведення адміністративно-територіальної і бюджетної реформ, сприятиме не децентралізації влади, а посиленню безвладдя на місцях. До речі, в проекті Концепції реформи місцевого самоврядування [3] не передбачена ліквідація місцевих державних адміністрацій. З одного боку, це відповідає політичним реаліям України, а з другого – вимагає подальшого опрацювання механізмів налагодження взаємодії між органами самоврядної та державної влади. Щодо взаємного делегування повноважень, то тут, із нашого погляду, прерогатива має належати громадянам: місцеві жителі самі повинні визначати, які питання вони будуть ви-

рішувати самостійно, а які делегувати державним органам влади.

Нерівномірний розвиток територій сприяє тому, що органи місцевого самоврядування уже зараз можуть більш ефективно ніж державні органи влади виконувати функції по забезпеченню життєдіяльності громадян, проте більшість сільських і селищних рад без підтримки держави не спроможні виконувати владні повноваження. Крім фінансових проблем, розвитку місцевого самоврядування перешкоджає кадровий «голод», відсутність належної підготовки Голів відповідних рад, швидка ротація депутатського корпусу, недосконалість виборчої системи тощо.

Для розв'язання окремих проблем передбачено створення Національної ради з питань державної регіональної політики, Національного та регіонального фондів регіонального розвитку з визначенням джерел їх фінансування та способів здійснення моніторингу використання коштів.

Висновок. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що участь органів місцевого самоврядування у забезпеченні регіонального розвитку обмежується правовими, економічними, політичними та соціально-культурними чинниками.

Подальша децентралізація влади і підсилення ролі інституту самоврядування є тривалим процесом, успішність якого залежатиме від результатів проведення адміністративно-територіальної, бюджетної та політичної реформ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Безверхнюк Т.М.* Європейські стандарти врядування на регіональному рівні: [моногр. / Т.М. Безверхнюк, С. Є. Саханенко, Е.Х. Топалова; за заг. ред. Т.М. Безверхнюк]. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2008. – 238 с.
2. *Гришко В.В.* Реформування державного управління України з урахуванням досвіду Польщі / В.В. Гришко // Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади: Матеріали IV Всеукраїнської наук.-практ. конф. за міжнародною участю, 24 листопада 2009 р. – Ч. II. – Полтава: ПолтНТУ, 2009. – С. 30 - 32.
3. Концепція реформи місцевого самоврядування: [Електронний ресурс]. – Проект від 1 лютого 2009 р. – Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua>
4. *Лазор О.Д.* Основи місцевого самоврядування: [навч. посіб.] / О.Д. Лазор. – Л.: ЛРІДУ УАДУ, 2003 – 146 с.
5. *Лазор О.Д.* Статутне регулювання місцевого самоврядування: досвід зарубіжних держав / О.Д. Лазор // Державне та муніципальне управління: зб. наук. праць АМУ. – 2008 – Вип. 4 (6).

(Серія: «Управління») – С. 273-280.

6. *Лазор О.Д.* Інституціоналізація публічної самоврядної влади в Україні: [моногр.]. / О.Д. Лазор. – Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2009. – 440 с.
7. *Мамонова В.В.* Методологія управління територіальним розвитком : [моногр.] В.В. Мамонова. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 196 с.
8. *Надолішній П.І.* Теоретико-методологічні засади аналізу і практики регіонального управління / П.І. Надолішній // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2001. – Вип. 7. – С. 44-50.
9. Про місцеве самоврядування в Україні: [Електронний ресурс]. – Закон України від 21 травня 1997 р. № 208/97-ВР – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/Laws/main.cgi?>
10. Про місцеві державні адміністрації: [Електронний ресурс]. – Закон України від 9 квітня 1999р. № 586 – XVI. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/Laws/main.cgi?>
11. *Стеченко Д.М.* Управління регіональним розвитком / Д.М. Стеченко. – К.: Вища школа, 2000. – 224 с.

УДК 631.164.23 (477)

© 2010

Мармуль Л.О., доктор економічних наук
Херсонський державний аграрний університет

РОЛЬ ПРИБУТКУ В ФОРМУВАННІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Рецензент – доктор економічних наук, професор А.Т. Опря

Обґрунтовано провідну роль прибутку у фінансуванні інвестиційної діяльності аграрних підприємств і нароццуванні їх інвестиційного потенціалу в процесі розширеного відтворення. Проаналізовано взаємозв'язок між обсягами інвестицій у сільське господарство та результативними показниками. Узагальнено основні причини зниження рівня рентабельності аграрних товаровиробників.

Ключові слова: *прибуток, інвестиції, потенціал, аграрне виробництво, ефективність.*

Постановка проблеми. Пріоритетність розвитку аграрного сектора економіки України зумовлюється тим, що за сучасних умов сільське господарство залишається головною продовольчою галуззю країни, успішний розвиток якої потребує залучення значних інвестиційних ресурсів. Інвестиційні ресурси, які вкладаються у розвиток економіки, формуються здебільшого за рахунок власних (внутрішніх джерел), передовсім за рахунок прибутку та амортизаційних відрахувань.

Інвестиційне відродження сільського господарства потребує залучення у виробництво таких обсягів інвестицій, які б забезпечували потребу в необхідних видах матеріально-технічних ресурсів і створювали умови для ефективної діяльності підприємств усіх форм господарювання.

Підтримка необхідного рівня рентабельності – об'єктивна закономірність нормального функціонування підприємства, оскільки лише прибуткове господарювання забезпечує аграрним формуванням джерела фінансування для розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва, його економічну стійкість та конкурентоспроможність. Водночас систематичне недоотримання обсягу прибутку та його незадовільна динаміка свідчать про неефективність і ризикованість бізнесу, будучи основною передумовою майбутнього банкрутства підприємства.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Дослідженню проблеми інвестиційного забезпечення і формування виробничого потенціалу аграрного сектора економіки присвячені публікації відомих учених економістів, зокрема В.Г. Андрійчука,

М.Я. Дем'яненка, П.І. Гайдуцького, С.М. Кваші, М.І. Кісіля, Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, А.В. Чупіса. Водночас багато питань функціональної організації інвестиційної діяльності, як у цілому, так і особливо в аграрному секторі залишаються не розкритими і малодослідженими. Більшість наукових розробок носять загальний методологічний характер, мало враховують особливості сільськогосподарського виробництва та процесу формування прибутку в цій галузі. Отже, не можна стверджувати про остаточне вирішення досліджуваної проблеми.

Метою статті є обґрунтування ролі прибутку в процесі відтворення інвестиційного потенціалу підприємств аграрного сектора і виявлення причинно-наслідкових зв'язків між рівнем рентабельності та інвестиційної активності вітчизняних товаровиробників.

Результати дослідження. Прибуток займає одне з найважливіших місць у загальній системі вартісних взаємовідносин між суб'єктами ринкової економіки, оскільки виступає найважливішим елементом економічного механізму управління суспільним виробництвом. Прибуток є категорією багатогранною за формою прояву та методами вимірювання; його можна ідентифікувати лише тоді, коли чітко визначені поняття, по-перше, доходів і витрат (або капіталу) і, по-друге, способів їх оцінки та взаємозв'язку в єдиному алгоритмі розрахунку. Іншими словами, прибуток – це розрахунковий, а тому умовний показник; залежно від включених до розгляду факторів та їх кількісної оцінки можуть обчислюватися різні показники прибутку.

З нашого погляду, найбільш точне і аргументоване визначення прибутку наводить В.В. Ковальов. Він вважає, що прибуток – це певний дохід від операції, що попередньо передбачала здійснення інвестицій та (або) витрат, яка виявляється в збільшенні сукупного економічного потенціалу (багатства) інвестора після закінчення (фактичного або умовного) даної операції [3, с. 474].

Прибуток характеризує загальні результати господарювання, ступінь використання матеріа-

льно-технічних і трудових ресурсів, віддачу довгострокових капітальних вкладень та рівень поточних витрат на виробництво й реалізацію продукції рослинництва і тваринництва.

Формування чистого прибутку сільськогосподарських підприємств відбувається під впливом багатьох комплексних факторів, до складу яких входять природно-кліматичні, матеріально-технічні, технологічні, організаційно-економічні та соціальні умови діяльності [5, с. 237].

Аналіз даних, наведених у таблиці, щодо ефективності сільськогосподарського виробництва України за обсягом прибутку і рівнем рентабельності свідчить, що воно є нестабільним за роками дослідження, оскільки згадані показники мають значне варіювання. Найбільший обсяг прибутку від реалізації продукції аграрні підприємства отримали у 2008 р. – майже 5,5 млрд. грн., однак відносна ефективність її виробництва найвищою була у 2007 р. – 15,6%.

Слід відзначити, що прибуток в аграрній сфері формується завдяки галузі рослинництва. Законірно, що більшість інвестицій у сільському господарстві (65%) припадає саме на неї. Що ж стосується тваринництва, продукція якого становить близько 40% валової продукції сільського господарства, то частка інвестицій, яка спрямовується у цю галузь, становить близько 25% [6]. Це свідчить про диспропорції в галузевій структурі інвестицій в аграрному секторі.

Нині, в нестабільних кризових умовах, проблема залучення інвестиційних ресурсів і забезпечення їх раціонального використання є ключовою – від її розв'язання залежать можливості подальшого економічного розвитку аграрного виробництва. Нарощування темпів та обсягів нагромадження капіталу забезпечує перехід на інвестиційно-інноваційну модель розвитку та створює передумови для економічного зростання. Для агропромислового комплексу України, який є стратегічною сферою економіки, ця проблема залишається

особливо гострою. Таким чином, пошук шляхів поліпшення інвестиційного забезпечення сільського господарства сприятиме зміцненню виробничого потенціалу галузі та розв'язанню соціально-економічних проблем [2, 4].

Якщо на початку 2000-х років на нагромадження основного капіталу використовувалося близько 10% валової доданої вартості сільського господарства, то у 2008 р. цей показник становив уже 26% [6]. Внаслідок цього в аграрному секторі економіки вдалося відновити процес розширеного відтворення основного капіталу (рис. 1).

Частка інвестицій в основний капітал сільського господарства за аналізований період зросла з 4,5 до 7,2% загального обсягу коштів, інвестованих в економіку в цілому. Слід також зазначити, що темпи приросту інвестицій у сільське господарство (51,9% у середньому за 2004-2008 рр.) перевищують їхній приріст у цілому по економіці (36,0% відповідно), що є свідченням зростання інвестиційної привабливості цієї галузі [6].

Прибуток, виступаючи індикатором успішності роботи підприємства, є одночасно й фактором, що визначає подальший його розвиток. У системі внутрішніх джерел формування фінансових ресурсів провідна роль належить саме прибутку. Чим вищий рівень генерування прибутку підприємства в процесі його господарської діяльності, тим менше його потреба в залученні фінансових коштів із зовнішніх джерел і за інших рівних умов, – тим вищий рівень самофінансування його розвитку, забезпечення реалізації стратегічних цілей цього розвитку, підвищення конкурентної позиції підприємства на ринку [1]. Так, у 2008 р. 49% інвестицій в основний капітал сільського господарства було освоєно за рахунок власних коштів підприємств галузі, 33% становили кредитні ресурси, 8% залучено за рахунок іноземних інвестицій, 4% складала частка коштів держбюджету, а решта надійшла з інших галузей економіки [6].

Ефективність виробництва рослинницької і тваринницької продукції в сільськогосподарських підприємствах України за 2004-2008 рр.

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Прибуток, збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції, млн. грн.	1283,3	1253,2	630,4	4168,9	5462,1
у т. ч.: рослинництва	1969,6	900,2	1567,3	5501,6	5450,7
тваринництва	-686,3	353,0	-936,9	-1332,7	11,4
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	8,1	6,8	2,8	15,6	13,4
у т. ч.: рослинництва	20,3	7,9	11,3	32,7	19,6
тваринництва	-11,3	5,0	-11,0	-13,4	0,1

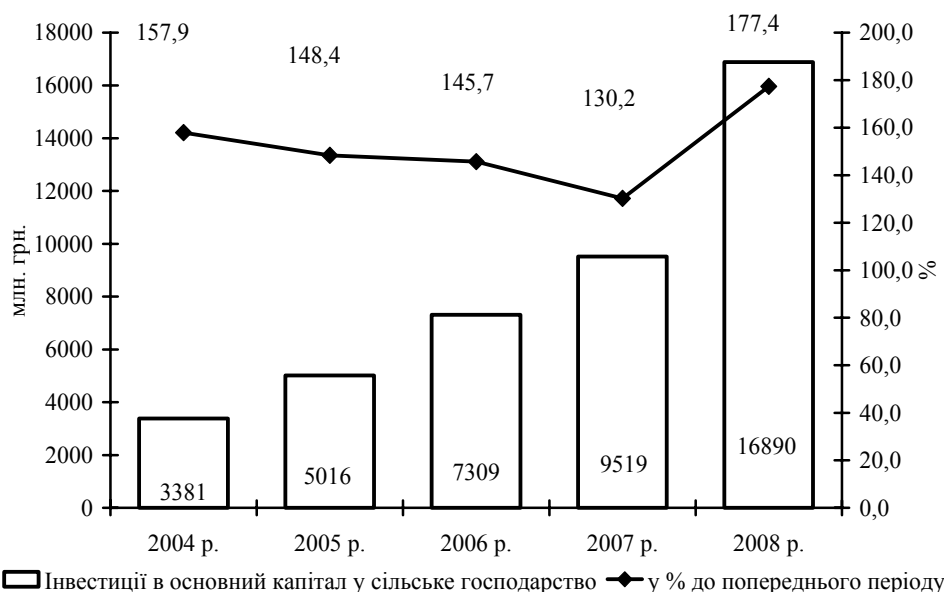

Рис. 1. Обсяги та динаміка інвестицій в основний капітал у сільське господарство, 2004-2008 рр.

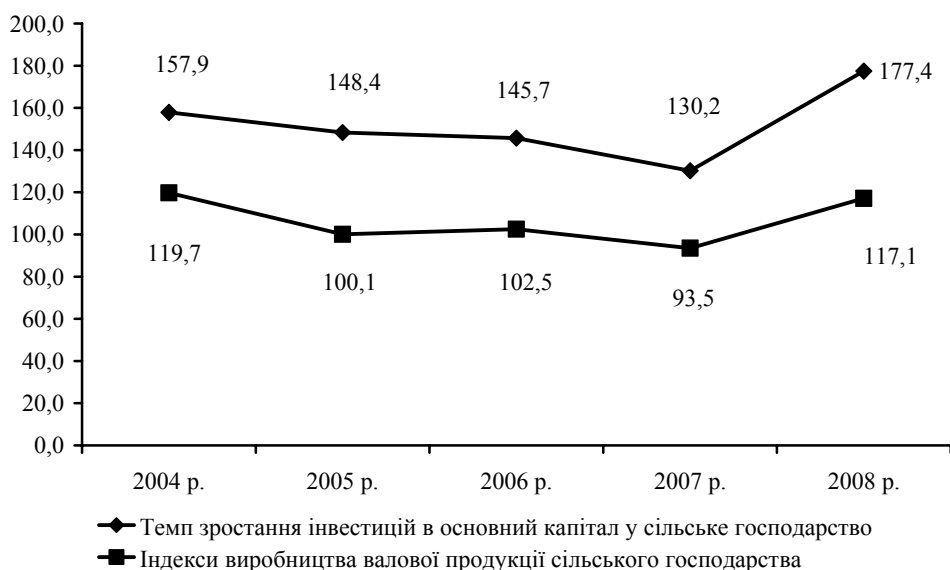

Рис. 2. Динаміка окремих показників діяльності сільського господарства за 2004-2008 рр.; % до попереднього року

Разом із тим темпи нарощування інвестиційних процесів допоки що не спроможні забезпечити адекватну стабільну віддачу від інвестицій, принаймні, на макрорівні. Про це свідчить, зокрема, невідповідна динаміка обсягів інвестицій та валової продукції сільського господарства (рис. 2).

З нашого погляду, таку невідповідність можна пояснити специфічними особливостями галузі, що позначаються на його функціонуванні. Ризикованість аграрного бізнесу визначає низку факторів, у тому числі сезонність виробництва, залежність від погодних та кліматичних умов, тривалий період

обороту капіталу, велику складність зміни асортименту продукції та технології.

Розглянемо також обсяги чистого прибутку, що припадають на 1 грн. інвестицій в основний капітал сільського господарства, які свідчать про вплив фінансових результатів господарської діяльності на обсяги інвестування аграрного сектора економіки України (рис. 3).

Водночас значна кількість підприємств все ще залишається збитковою, хоча їх частка зменшилася з 35,3% у 2005 р. до 29,0% – у 2008 році [6]. Таким чином, зі зростанням обсягу чистого прибутку зростає й обсяг інвестицій, вкладених у

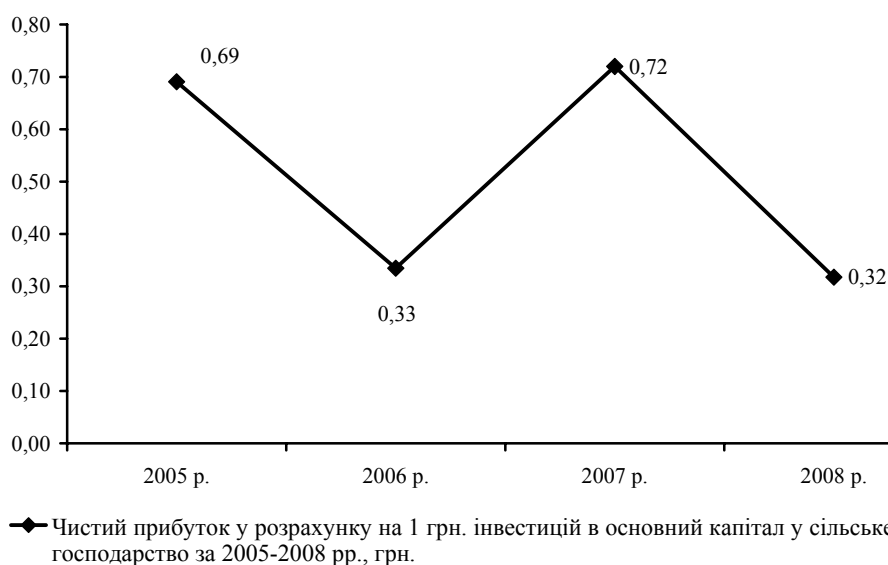

Рис. 3. Динаміка обсягу чистого прибутку, що припадає на 1 грн. інвестицій, 2005-2008 рр.

виробничу діяльність та її розширення, оскільки нині для аграрних підприємств власні кошти є основним, хоча й недостатнім для самофінансування, джерелом інвестиційної діяльності.

Виявлення шляхів збільшення прибутковості аграрних підприємств визначає необхідність узагальнення його основних проблематичних аспектів за сучасних умов [7]:

- невирішеність проблеми подолання диспаритетності ціноутворення на матеріально-технічні ресурси для сільського господарства й продукції його виробництва;

- зниження купівельної спроможності населення, його орієнтація на самозабезпечення (виробництво продукції на присадибних ділянках і т.п.) обмежує можливості підвищення цін на сільськогосподарську продукцію;

- неспроможність сільськогосподарських товаровиробників до ефективного здійснення експортних поставок. На сьогодні основними експортерами залишаються іноземні компанії-трейдери, які здійснюють понад 90 % експорту зернових та олійних культур;

- відсутність належного інформаційного забезпечення та моніторингу про кон'юнктуру зовнішнього ринку і ціноутворення й особливості формування каналів реалізації продукції, відсутність висококваліфікованих фахівців у галузі проведення зовнішньоекономічних операцій;

- недостатня розвиненість товарних бірж, які могли б забезпечити зменшення кількості комерційних структур у процесі реалізації продукції від виробника до споживача, можливості зниження трансакційних витрат в умовах депер-

соніфікованого обміну, полегшення укладання угод, їх юридичне оформлення й забезпечення всіх суб'єктів ринку необхідною комерційною інформацією про ціни на ті чи інші активи, мінімізацію ризиків невиконання договірних зобов'язань;

- некерована державою лібералізація цін і комерціалізація ринку, недосконалий захист вітчизняних виробників заходами митної політики;

- переважання в структурі аграрного експорту частки сировини (співвідношення між сировиною і готовою продукцією АПК становить приблизно 3:1);

- низька продуктивність аграрної праці, що майже втричі нижча, ніж у докризовому 1990 році. Така ситуація обумовлена різким зниженням обсягів внесення органічних і мінеральних добрив; накопиченням багатьох проблем у системі меліорації, значним скороченням посівних площ; руйнацією матеріально-технічної бази, скороченням парку сільськогосподарських машин, браком коштів на здійснення матеріально-технічного оновлення;

- неефективне використання трудового потенціалу, брак кваліфікованих спеціалістів;

- недосконала державна підтримка через механізм здешевлення кредитів і страхових премій, що призводить до погіршення стану взаєморозрахунків і порушення технологічного процесу.

Висновки. Від прибутковості та реноваційних можливостей підприємства залежить стан інвестиційної сфери АПК, а відтак – і траєкторія соціально-економічного розвитку держави. Тому прискорений розвиток аграрного сектора потре-

бує мобілізації внутрішніх джерел для зміцнення виробничого потенціалу, створення сприятливих умов для залучення коштів із суміжних галузей, розширення масштабів кредитування сільського

господарства, збільшення надходжень іноземного капіталу й посилення державної інвестиційної підтримки галузі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Бланк И.А.* Управление прибылью / И.А. Бланк. – 2-е изд., расш. и доп. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2002. – 752 с.
2. *Борейко І.П.* Оцінка інвестиційної діяльності аграрного сектора економіки / І.П. Борейко // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 74-79.
3. *Ковалев В.В.* Финансовый менеджмент: теория и практика [2-е изд., перераб. и доп.] / В.В. Ковалев. – М.: ТК Велби, 2007. – 1024 с.
4. *Кожем'якіна М.Ю.* Інвестиційне забезпечення як основа розвитку аграрної економіки України / М.Ю. Кожем'якіна // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 68-73.
5. *Соколова А.О.* Підвищення прибутковості аграрних підприємств як основа їх фінансової стійкості / А.О. Соколова // Вісник Житомирського нац. агро-екологічного ун-ту. – 2008. – № 1. – С. 235-241.
6. Статистичний збірник „Сільське господарство України” за 2008 рік / За ред. Ю.М. Остапчука. – К.: Держкомстат України, 2009. – 390 с.
7. *Червінська Л.П.* Проблеми формування прибутковості аграрного сектора економіки / Л.П. Червінська // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Економіка. – 2009. – Вип. 6. – С. 6-12.

УДК 338:331.101.6
© 2010

Чупіс А.В., доктор економічних наук
Сумський національний аграрний університет

ПРОБЛЕМИ ПРОДУКТИВНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Рецензент – доктор економічних наук, професор А.Т. Опря

Викладені основні результати дослідження стану рівня ефективності та продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві України. Узагальнені теоретичні, методологічні й прикладні аспекти визначення економічних категорій ефективності та продуктивності праці. Встановлено, що покращання економічного стану в сільськогосподарському виробництві неможливе без ефективного й раціонального формування й використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Проаналізовані основні шляхи зростання ефективності та продуктивності праці в сучасних умовах розвитку сільського господарства.

Ключові слова: продуктивність праці, ефективність праці, трудові ресурси, сільське господарство.

Постановка проблеми. В аграрному секторі економіки України впродовж останніх років відбулися значні перетворення, обумовлені зміною політичного устрою держави й переходом до ринкових форм господарювання. Це дало змогу змінити земельні та майнові відносини, створити принципово нові організаційно-правові форми господарювання, розробити шляхи створення прозорого ринкового середовища.

Однак, діяльність більшості підприємств аграрної сфери протягом тривалого періоду характеризувалася низькою ефективністю. Незначні позитивні зрушення останніх років ще не гарантують стабільності зростання обсягів виробництва продукції в галузі. З-поміж головних причин зазвичай відмічають низьку технічну оснащеність та технологічну недосконалість процесу виробництва продукції сільського господарства. Окрім цього, варто відзначити ще й невміння організовувати процес праці за нових умов господарювання. З часів переходу до ринкової економіки не було розроблено і впроваджено механізму мотивації праці, який би відповідав умовам праці, що склалися нині в галузі сільського господарства, внаслідок чого недосконалий і необґрунтований механізм впливу на працівників призводить до зниження ефективності праці.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми.

Теоретичним і практичним аспектам проблеми підвищення продуктивності та ефективності праці в аграрному секторі присвятили свої дослідження такі вітчизняні вчені-економісти, як Д.П. Богиня [1], О.А. Бугуцький [2], В.С. Дієсперов [3-4], О.Ю. Єрмаков [5], П.М. Макаренко [6], Л.О. Мармуль [7], В.М. Олійник [8] та інші. Вивчення й узагальнення досвіду щодо проблем продуктивності та ефективності праці показало, що далеко не всі аспекти цього питання досліджені достатньо. Проблемними залишаються зокрема питання відносно низького рівня мотивації праці, матеріального та морального стимулювання. Все це створило в країні таку ситуацію, коли працівники не зацікавлені в результатах роботи підприємства, і, відповідно, у високих результатах своєї праці.

Метою роботи є дослідження проблем продуктивності та ефективності праці в аграрному секторі економіки України та пошук шляхів і резервів для їх підвищення в сучасних умовах.

Результати дослідження. Узагальнюючи теоретичні підходи, практику та світовий досвід, а також підходи різних шкіл економічної теорії й конкретної економіки щодо використання аграрної праці, базою створення її ефективності слід вважати концепцію паритету аграрної політики, згідно з якою виробник здатний своєю працею створити певну кількість споживчих вартостей високої якості, отримуючи еквівалентну кількість товарів і послуг.

Виходячи з концепції ефективності праці – як соціально-економічної категорії, що відображає відносини між людьми в процесі виробництва, – в систему оцінки ефективності праці слід включати показники продуктивної сили праці (натуральні) та продуктивності праці (вартісні). Виключення чи недооцінка хоча б одного з них робить систему неповною й призводить до суб'єктивних висновків і неправильної інтерпретації резервів підвищення рівня ефективності праці.

Продуктивність та ефективність праці в українській економіці нині залишається поза увагою господарських органів та управлінських струк-

тур, а також у значній мірі – й науки. Дешевизна робочої сили й масове безробіття створюють підґрунтя для нехтування трудомісткістю продукції: не враховується, що саме продуктивність праці є головним критерієм ефективності економіки, освоєння досягнень науково-технічного прогресу, забезпечення конкурентоспроможності продукції й є вирішальною умовою підвищення життєвого рівня населення країни. У сільському господарстві, де економічний механізм найбільш розладнаний, а розмір зарплати та її частка в доходах працівників надзвичайно низькі, ставлення до проблеми продуктивності праці взагалі байдуже. Водночас затрати праці на виробництво сільськогосподарської продукції у нас незмірно вищі, ніж у розвинутих країнах, а виробіток на працівника в господарствах кількразово менший порівняно з підприємствами інших галузей. Аналіз продуктивності праці не здійснюється ні в підприємствах, ні в сільськогосподарських органах усіх рівнів [3].

Основним показником, що характеризує продуктивність праці, є виробництво валової продукції

сільського господарства на одного зайнятого працівника у порівняльних цінах. Дані про продуктивність праці наведені в таблиці.

Протягом 2004-2008 рр. спостерігається зростання показників продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах, особливо в галузі тваринництва. Проте дана позитивна тенденція пояснюється, перш за все, зменшенням чисельності працівників, задіяних на виробництві.

Надто дешева праця селян не спонукає керівників сільськогосподарських підприємств до розмірковувань про її ефективність. Наше відставання за рівнем продуктивності аграрної праці від розвинених економік не долається, а, навпаки, поглиблюється. Порівняно із США наприкінці 80-х років воно в колишньому Радянському Союзі, за різними оцінками, становило від 5 до 10 разів. В Україні в 90-х роках продуктивність праці була нижчою порівняно з Німеччиною в 3 рази, Францією – в 4, Великою Британією – у 4,5, Канадою – в 5,7, Угорщиною – в 1,8 рази. В наш час відставання вітчизняного сільського господарства ще збільшилося [4].

Продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах України

Показники	Роки					2008 р. у % до 2002 р.
	2004	2005	2006	2007	2008	
Виробництво валової продукції у порівняльних цінах 2005 р. на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві, грн.	28976	33736	39386	42171	60095	207,4
у т. ч. рослинництво	30669	33644	38590	36937	57978	189,0
тваринництво	25831	33902	40799	52584	64941	251,4

Джерело: [9]

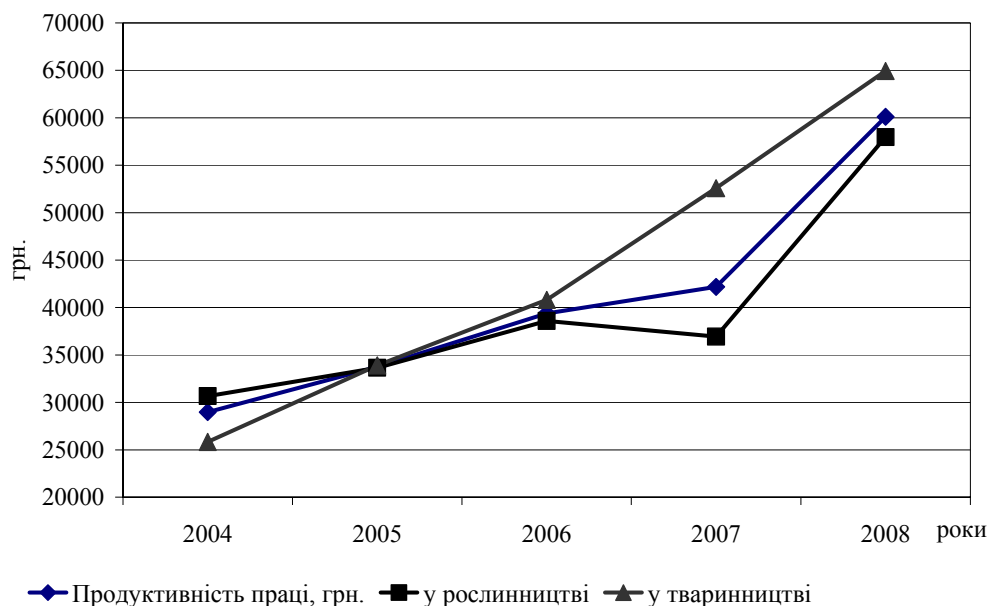

Рис. 1. Динаміка продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах України, 2004-2008 рр. (Джерело: [9])

Рівень продуктивності праці зумовлюється багатьма факторами, зокрема, середнім ступенем вправності робітника, рівнем розвитку науки і технологічного її застосування, суспільною комбінацією виробничого процесу, розмірами й ефективністю засобів виробництва, природними умовами. Оскільки рівень продуктивності праці визначається співвідношенням обсягів валової продукції та затрат робочого часу на її виробництво, то зростання його можливе лише за наступних умов: збільшення обсягу валової продукції при незмінних затратах праці; скорочення затрат праці при незмінному обсязі виробництва продукції, одночасного збільшення обсягу виробництва продукції та скорочення затрат праці. Отже, головним напрямом підвищення продуктивності праці першого порядку є збільшення обсягів виробництва різних видів продукції та скорочення затрат праці на них. Напрямами другого порядку є ті, які забезпечують зростання врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин.

Одним з основних резервів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є створення потужного кадрового потенціалу сільськогосподарських підприємств та удосконалення управління ним. Проте недостатній рівень як професійних знань, так і вміння керівників та спеціалістів господарств приймати виважені рішення з питань формування й використання трудових ресурсів у конкретних умовах виробництва не дають можливості оцінити реальні потреби працівників.

Покращання економічного стану в сільськогосподарському виробництві неможливе без ефективного й раціонального формування та використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Для ефективного функціонування окремого підприємства й економіки країни в цілому, необхідно значну увагу приділяти саме людському фактору, використанню методів стимулювання та виявленню найбільш дієвих форм мотивації праці для підвищення зацікавленості працівників у роботі підприємства. З цією метою доцільно використати досвід розвинених як вітчизняних, так і зарубіжних господарств. Таким чином, головним стратегічним напрямом зростання ефективності виробництва на сільськогосподарських підприємствах є формування потужного кадрового потенціалу та ефективного управління ним.

Продуктивність праці та її оплата є взаємозумовленими економічними категоріями; їх взаємозв'язок характеризує рівень відповідності те-

мпів зростання заробітної плати і продуктивності праці: чим вищі темпи підвищення продуктивності праці, тим ширші можливості на підприємстві для зростання оплати трудового внеску працівників, зайнятих у виробництві, й навпаки. За таких умов підприємства мають змогу вести розширене відтворення, виробляти достатню кількість продукції з найменшими витратами, водночас підвищуючи розміри матеріального стимулювання.

Підвищуючи урожайність сільськогосподарських культур (за рахунок впровадження у виробництво нових сортів рослин та технологій виробництва продукції) сільськогосподарські підприємства можуть суттєво зменшити трудомісткість виробництва продукції й, відповідно, підвищити рівень продуктивності праці. Головним із шляхів підвищення ефективності виробництва продукції є виведення та впровадження у виробництво високоврожайних сортів і гібридів, стійких проти хвороб і придатних для вирощування на орних землях.

На сільськогосподарських підприємствах, із нашого погляду, буде доцільно впроваджувати сучасні системи стимулювання й мотивації працівників, такі як: підвищення ставки заробітної плати; отримання додаткових виплат (премій, грошових винагород; безкоштовне медичне обслуговування; страхування працівників; отримання додаткових відпусток і т.п.).

Суттєвими факторами, що впливають на продуктивність праці в сільському господарстві, є: організація виробництва, підвищення кваліфікації робітників, поліпшення сортів рослин і порід тварин (виведення нових), значне підвищення рівня технічної оснащеності праці.

Проте слід зауважити, що в системі факторів підвищення ефективності праці не надається належної уваги факторам соціального напрямку, яким є фактор мотивації праці. Адже мотивація останньої – це цілеспрямована діяльність по створенню спонукальних мотивів і стимулів (матеріальних і моральних) для забезпечення певної поведінки людей.

Ретроспективні зміни соціальних умов на селі та в організаційному забезпеченні використання трудових ресурсів безпосередньо вплинули на ефективність аграрної праці й сприяли негативним змінам у галузевій структурі сільськогосподарського виробництва (остання майже втрачена). З метою підвищення ефективності використання праці на селі необхідно насамперед поліпшити соціальні умови селян, а саме: забезпечити функціонування побутових, комунальних і

торгівельних послуг; зберегти й розширити мережу дошкільних і шкільних закладів, бібліотек, будинків культури і т. п. Зазначені соціальні заходи слід визнати головними у вирішенні демографічної ситуації на селі.

Висновки. Рівень продуктивності та ефективності праці в аграрному секторі економіки України залишаються незадовільними. У найближчі роки, на нашу думку, зростання показників продуктивності та ефективності праці може забезпечуватися переважно шляхом інтенсифікації виробництва й кращої його організації (при ще високій трудомісткості). Масове освоєння су-

часних високоефективних технології реальне лише в перспективі. Сьогодні ж нагальною проблемою стало поповнення технічного парку з тим, аби він був достатнім хоча б для виконання найнеобхідніших операцій в агротехнічній строці. Значна частина сільськогосподарських підприємств, які не можуть здійснювати витрати на достатньому рівні, мають зменшувати площу оброблюваних угідь і досягати, за рахунок цього, вищої врожайності та продуктивності тварин. Важливими факторами ефективності праці – окрім усього іншого – є концентрація і спеціалізація виробництва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Богиня Д.* Трансформаційні процеси в системі формування національного ринку праці: інституційний аспект / Д. Богиня // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 1. – С. 3-8.
2. *Бугуцький О.* Потенційні можливості щодо зростання продуктивності праці та доходності в сільському господарстві / О. Бугуцький // Економіка України. – 1998. – №5 – С. 60-67.
3. *Дієсперов В.С.* Фактори продуктивності праці / В.С. Дієсперов, Л.Ф. Кондратенко // Економіка АПК. – 2003. – №12 – С. 46-53.
4. *Дієсперов В.С.* Економіка сільськогосподарської праці / В.С. Дієсперов. – К.: ІАЕ УААН, 2004. – 488 с.
5. *Єрмаков О.Ю.* Соціально-економічні аспекти розвитку сільських територій / О.Ю. Єрмаков // Україна: аспекти праці. – 2004. – №5. – С. 14-19.
6. *Макаренко П.М.* Особливості розвитку соціально-трудових відносин в АПК країни та регіону / П.М. Макаренко // Таврійський науковий вісник. – 2008. – № 4. – С.87-96.
7. *Мармуль Л.О.* Розвиток аграрного підприємництва та перспективи підвищення зайнятості сільського населення регіону / Л.О. Мармуль, А.В. Куцмида // Таврійський науковий вісник: Зб. наук. пр. – Херсон: ХДАУ. – 2006. – Вип. 44. – С. 201-211.
8. *Олійник В.М.* Добір кадрів: актуальність, принципи / В.М. Олійник, М.Г. Саєнко // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С.102-107.
9. Статистичний збірник „Сільське господарство України” за 2008 рік / За ред. Ю.М. Остапчука. – К.: Держкомстат України, 2009. – 390 с.

УДК 631.14:636.03:637.5

© 2010

*Аранчій В.І., кандидат економічних наук
Полтавська державна аграрна академія*

СУЧАСНИЙ СТАН М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ

Рецензент – доктор економічних наук, професор В.О. Оніщенко

Розглядається стан і тенденції розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України як однієї з головних стратегічно важливих галузей АПК. Здійснено аналіз динаміки поголів'я худоби і птиці, обсягів виробництва м'яса та динаміки показників економічної ефективності у підкомплексі. Проаналізовані основні проблеми галузі в сучасних умовах та запропоновані шляхи виходу тваринництва з кризового стану, які дадуть змогу забезпечити ефективний розвиток галузі й збільшити обсяги виробництва м'яса на сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: тваринництво, м'ясопродуктовий підкомплекс, виробництво, ефективність, розвиток.

Постановка проблеми. Необхідність вирішення на державному рівні проблеми наповнення споживчого ринку якісною м'ясною продукцією виникла у зв'язку з погіршенням стану вітчизняного м'ясопродуктового підкомплексу. Скорочення поголів'я тварин, зниження їх продуктивності та зменшення виходу готової продукції призвели виробників до межі банкрутства.

Потреби населення України у м'ясі та м'ясопродуктах нині повністю не забезпечуються. Наявність низки штучних причин неефективної роботи ринку м'яса, висока збитковість тваринництва в аграрних формуваннях, наявність стримуючих факторів в організації виробництва та реалізації м'яса особистими підсобними господарствами зумовлюють необхідність дослідження нових, більш ефективних способів організації відтворювального процесу в м'ясопродуктовому підкомплексі країни.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Питання розвитку агропромислового комплексу країни в цілому та м'ясопродуктового підкомплексу зокрема досліджували такі вчені: В.Я. Амбросов [1], П.М. Макаренко [2], В.Я. Месель-Веселяк [3], К.В. Міненко [4], В.В. Посилаєв [5], П.Т. Саблук [6], І.Н. Топіха [8], С.П. Ярошенко [9] та інші. Однак, на нашу думку, окремі наукові аспекти щодо особливостей формування та ефектив-

ного м'ясопродуктового підкомплексу в контексті сучасних аграрних трансформацій, організації виробництва м'яса за умов ресурсо- та енергозбереження, оптимізації рівня інтенсивності використання ресурсів, узгодження взаємовідносин партнерів у м'ясопродуктовому підкомплексі досліджені ще недостатньо.

Метою даної статті є аналіз проблем і закономірностей функціонування м'ясопродуктового підкомплексу країни; обґрунтування напрямів виходу тваринницької галузі з кризового стану та її ефективний розвиток у майбутньому.

Результати дослідження. Реформування економіки України за роки незалежності, що здійснювалося без належного наукового обґрунтування та аналізу можливих наслідків, призвело до загальної кризи в сільському господарстві й, передусім, позначилося на стані тваринництва. Внаслідок відсутності ефективної системи державного регулювання сільськогосподарського виробництва та його централізованого матеріально-технічного забезпечення, а також „правил гри” в умовах ринкового середовища (при надзвичайно низькій купівельній спроможності населення) в галузі тваринництва відбувся катастрофічний спад. Згідно з інформацією Міністерства аграрної політики, за роки незалежності галузь тваринництва України понесла величезні втрати (рис. 1, рис. 2).

Якщо розглядати динаміку чисельності поголів'я великої рогатої худоби впродовж 2003-2008 рр., то спостерігається її систематичне зменшення. Це особливо відчувалося у кризові 2003-2004 рр. та протягом 2007-2008 рр. за несприятливої цінової кон'юнктури і проблем із нестачею кормів. У 2005-2006 рр., порівняно з попереднім, ситуація кардинально не покращилася, проте темпи зменшення чисельності поголів'я великої рогатої худоби почали спадати, хоча й досягли критичної межі – у 5 млн. голів.

Водночас, протягом досліджуваного періоду зростало поголів'я птиці, що пояснюється вищою, порівняно з іншими галузями м'ясопродуктового підкомплексу, економічною ефектив-

ністю її вирощування та швидшими темпами окупності витрат.

У структурі поголів'я тварин за роки незалежності також відбулися значні зміни (див. табл.). Так, у 1990 р. у сільськогосподарських підприємствах було зосереджено 85,6% усього поголів'я великої рогатої худоби, 72,4% свиней і

54,0% птиці, а в 2008 р. у сільськогосподарських підприємствах вирощувалося лише 33,9% великої рогатої худоби, 41,8% свиней і 49,5% птиці. Питома вага поголів'я великої рогатої худоби у сільськогосподарських підприємствах продовжує щорічно зменшуватися; в той час як свиней та птиці зростає.

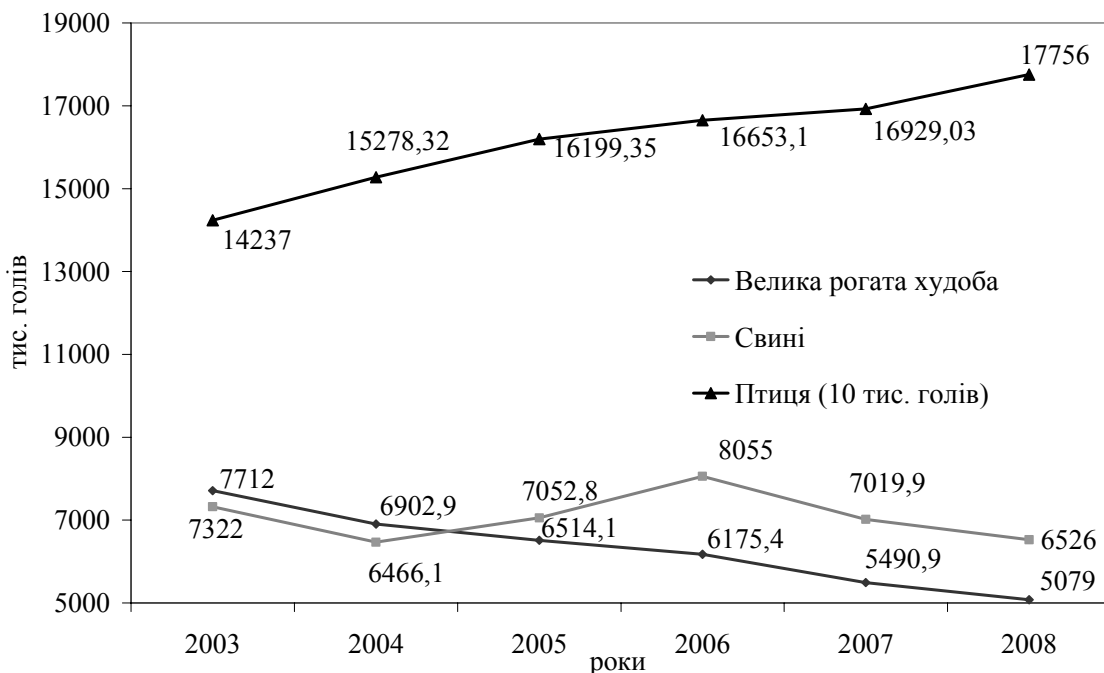

Рис. 1. Динаміка поголів'я худоби та птиці в Україні, 2003-2008 рр. (Джерело: [7])

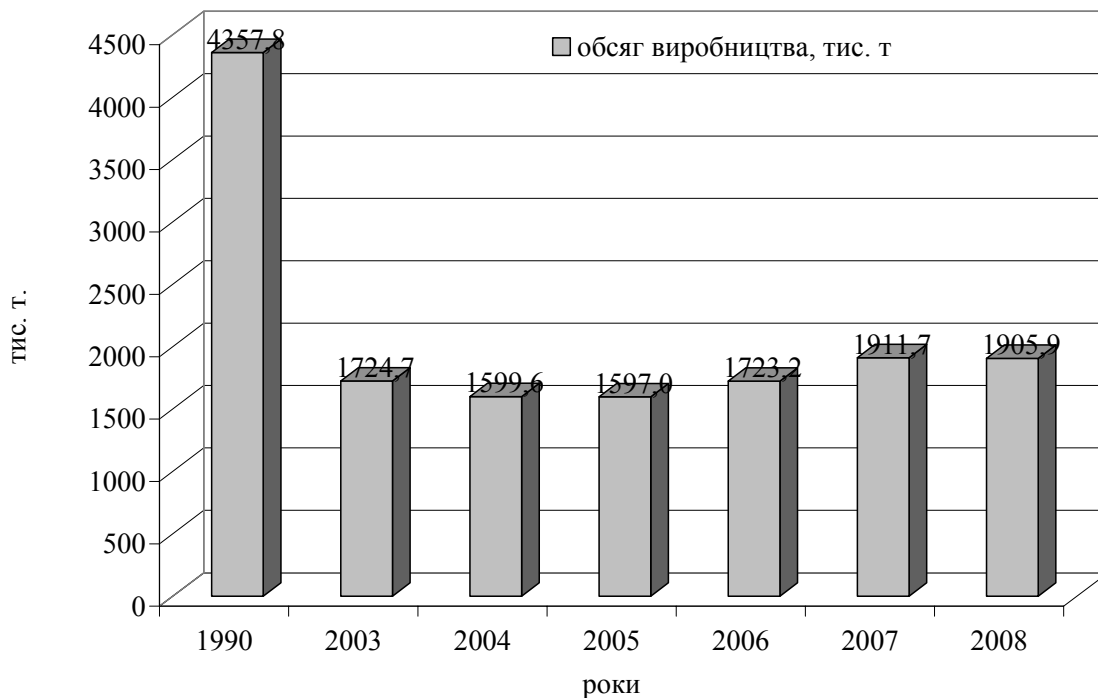

Рис. 2. Динаміка виробництва м'яса всіх видів в Україні (господарства всіх категорій; у забійній вазі), 1990-2008 рр. (Джерело: [7])

*Динаміка питомої ваги поголів'я худоби та птиці в Україні за категоріями господарств
(у % до загальної чисельності)*

Показники	Роки							
	1990	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Сільськогосподарські підприємства								
Велика рогата худоба	85,6	46,0	41,0	39,0	38,3	37,2	35,1	33,9
Свині	72,4	36,8	31,0	32,5	36,9	40,4	40,9	41,8
Птиця	54,0	28,3	29,7	33,1	41,1	43,4	47,3	49,5
Господарства населення								
Велика рогата худоба	14,4	54,0	59,0	61,0	61,7	62,8	64,9	66,1
Свині	27,6	63,2	69,0	67,5	63,1	59,6	59,1	58,2
Птиця	46,0	71,7	70,3	66,9	58,9	56,6	52,7	50,5

Джерело: [7]

Аналогічна ситуація складається і з тваринницькою продукцією. Так, у 2008 р., порівняно з 1990 р., реалізація худоби і птиці у забійній вазі скоротилася у 2,5 разу.

Позитивною тенденцією є те, що вперше за декілька останніх років припинилося скорочення виробництва м'яса. У 2006-2008 рр., порівняно з 2004-2005 рр., виробництво м'яса дещо зросло, що пов'язане зі зменшенням поголів'я великої рогатої худоби й незначним збільшенням чисельності свиней і птиці. Це свідчить про зростання продуктивності тварин.

Основною причиною значного скорочення поголів'я худоби і птиці та виробництва продукції тваринництва є незацікавленість товаровиробників у розвитку тваринницької галузі через неефе-

ктивне функціонування галузі кормовиробництва та племінної справи. Збільшення поголів'я тварин і підвищення їх продуктивності залежить від забезпечення достатньою кількістю повноцінних кормів. Ріст виробництва продукції тваринництва та зниження собівартості можливі лише за умов раціональної організації кормовиробництва, підвищення загального рівня повноцінної годівлі тварин і забезпечення на цій основі підвищеної оплати кормів продукцією тваринництва.

У 2008 р. відбулося зниження рівня збитковості вирощування великої рогатої худоби, а виробництво м'яса птиці вперше за стільки років було прибутковим, однак дані показники знаходяться на досить низькому рівні (рис. 3).

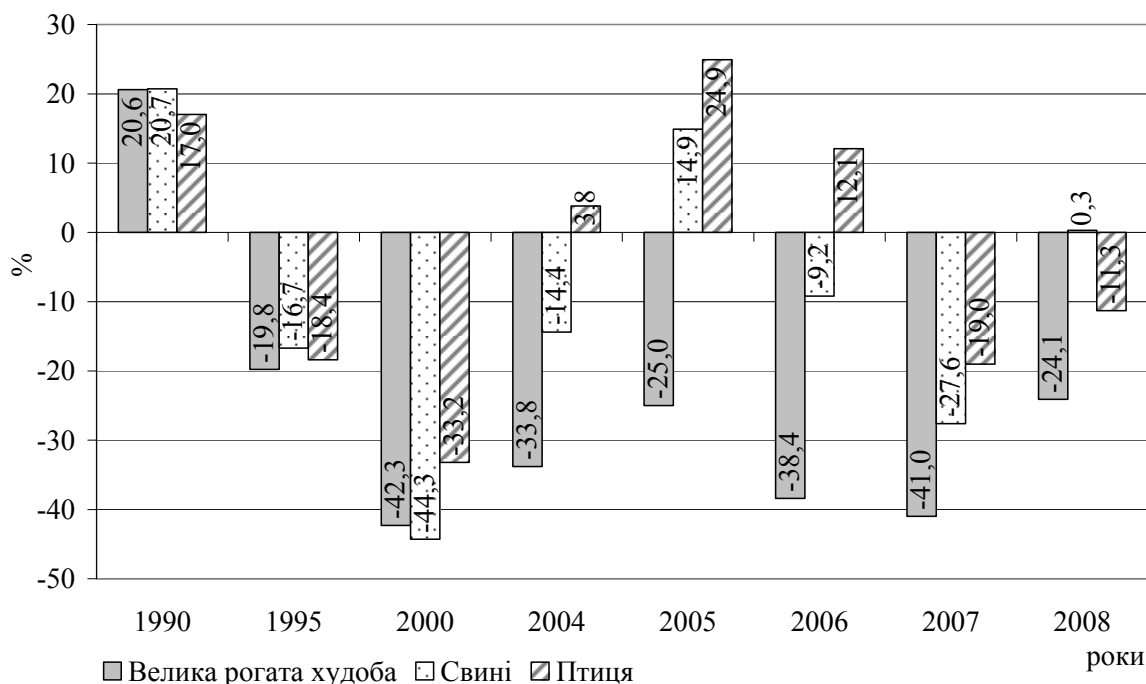

Рис. 3. Рентабельність (збитковість) виробництва основних видів м'ясопродукції в Україні, % (Джерело: [7])

Однією із серйозних проблем у тваринництві, як і раніше, залишається низька продуктивність праці, високі витрати енергоресурсів, кормів і праці. Це обумовлено застосуванням у галузі застарілих технологій, техніки й устаткування. Вітчизняна й зарубіжна практика господарювання свідчить, що в ринкових умовах одержувати високоякісну дешеву конкурентоспроможну продукцію з мінімальними затратами кормів, виробничих засобів та праці можливо лише на великих фермах – із високою концентрацією виробництва, на основі використання сучасних енергозберігаючих технологій.

Основним напрямом збільшення обсягів виробництва м'ясної продукції повинно стати зростання продуктивності тварин шляхом впровадження високоефективних ресурсозберігаючих технологій. Нарощування виробництва продукції у м'ясопродуктовому підкомплексі тісно пов'язане також із відновленням сировинної бази, для чого необхідна взаємовигідна інтеграція виробників м'ясної сировини та її переробників. Це стосується передусім системи розрахунків за реалізовану продукцію, яка повинна стимулювати розвиток галузі, покращання якості сировини, довіри її до рівня міжнародних стандартів.

Стратегія розвитку м'ясопродуктового підкомплексу має враховувати не лише низький рівень виробництва та споживання м'яса, недостатній рівень наявних виробничих потужностей підприємств галузі, низький рівень мотивації праці, але й орієнтуватися на розвиток матеріально-технічної бази та технологічне переозброєння як сільськогосподарських товаровиробників, так і підприємств м'ясної промисловості.

Для вирішення першочергових завдань розробки такої стратегії необхідно:

- створити умови для залучення до галузі тваринництва інвестиційних ресурсів, розробити систему заходів з інвестиційної привабливості м'ясопродуктового підкомплексу, забезпечити залучення капіталу вітчизняних та іноземних інвесторів;

- відновити чисельність та удосконалити структуру поголів'я тварин, зберігати унікальний генофонд племінної худоби та птиці, збільшити поголів'я племінної худоби до рівня 20% від загальної чисельності тварин, підвищити рівень розповсюдження кращого генетичного матеріалу та раціонального його використання.

Підвищення економічної ефективності виробництва м'ясної продукції в господарствах підкомплексу можна досягти (окрім усього іншого) за умов оптимізації виробництва і використання кормів.

Важливе значення для зміцнення кормової бази має дотримання технології заготівлі кормів, що сприяє збільшенню їх кількості та покращанню якості. Між категоріями кількості й якості корму існує пряма залежність: чим кращі корми, тим їх „більше”. Навіть при існуючих урожаєх, дотримуючись промислової технології заготівлі кормів, можна збільшити збір поживних речовин з кожного гектара на 20%.

М'ясопереробні підприємства, в свою чергу, повинні впроваджувати прогресивні технології дозобійної підготовки тварин, створювати та освоювати технології й обладнання для випуску м'ясної продукції на базі традиційних і нових видів сировини, удосконалювати технології для переробки вторинних сировинних ресурсів і виробництва з них харчової, кормової та медичної продукції. Це сприятиме скороченню витрат сировини, яка надходить на переробку, поліпшенню її якості, підвищенню рівня механізації та автоматизації виробництва, зниженню енергоємності й покращанню екологічності виробництва, зниженню собівартості продукції та скороченню імпорту м'ясопродуктів.

Просування сільгосппродуктів на шляху виробництво-переробка-торгівля-споживання значно підвищує ціну реалізації кінцевого продукту, призводить до того, що початкові ланки цього ланцюга спрямовані на задоволення попиту наступної ланки, і лише остання – кінцевого споживача. Окрім того, ці ланки конкурують між собою, відстоюючи насамперед відомчі інтереси, а не інтереси споживача. Основні технологічні та кон'юнктурні негаразди відчувають при цьому на собі виробники сировини та споживачі.

Це обумовлено, з одного боку, високою організованістю переробників і торговельників, їх швидкою адаптацією до ринкових умов конкурентного середовища та, з іншого, – недостатньою увагою держави до приватизаційних процесів та формування й функціонування нових ринкових суб'єктів господарювання в регіонах.

Висновки. Головними проблемами м'ясопродуктового підкомплексу в наш час виступають суттєві деструктивні зміни в його розвитку. Так, спостерігаються значні диспропорції між виробничими потужностями переробних підприємств і наявними сировинними ресурсами, а також між розвитком тваринництва та кормовиробництва. Тому головним завданням у розвитку м'ясопродуктового підкомплексу повинно бути збалансування всіх його галузей і складових частин.

Тваринницька галузь вимагає істотної державної та фінансової підтримки, зокрема: низьких

кредитних ставок, своєчасних виплат дотацій, врегулювання зовнішньої торгівлі продуктами тваринництва, здійснення заходів щодо активізації формування оптових ринків м'яса та м'ясної продукції, аукціонів живої худоби, сти-

мулювання зростання чисельності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, запровадження постійно діючої системи цінового моніторингу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Амбросов В.Я.* Конкурентоспроможність м'ясних порід худоби / В.Я. Амбросов // Вісник аграрної науки. – 2005. – №5. – С. 66-69.
2. *Макаренко П.М.* Інноваційне забезпечення конкурентоспроможності інтегрованих структур АПК / П.М. Макаренко, Н.К. Васильєва // Вісник ПДАА. – 2005. – №3. – С. 134-137.
3. *Масель-Веселяк В.Я., Мазуренко О.В.* Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України / В.Я. Масель-Веселяк, О.В. Мазуренко / [Під ред. акад. УААН П.Т. Саблука] – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 198 с.
4. *Міненко К.В.* Ефективність виробництва м'яса при різних каналах збуту / К.В. Міненко // Економіка АПК. – 2003. – № 9. – С. 36-41.
5. *Поси́лаєв В.В.* Формування стратегії розвитку м'ясопродуктового підкомплексу / В.В. Поси́лаєв // Вісник ХНТУСГ. – 2007. – № 65. – С. 166-173.
6. *Саблук П.* Особливості аграрної реформи в Україні / П. Саблук. – К.: ЗАТ „Ніч лава”, 2002. – 304 с.
7. Статистичний збірник „Сільське господарство України” за 2008 рік / За ред. Ю.М. Остапчука. – К.: Держкомстат України, 2009. – 390 с.
8. *Топіха І.Н.* Ринок продукції тваринництва: проблеми залишаються / І.Н. Топіха // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв, 2006. – Вип. 2. – С. 16-19.
9. *Ярошенко С.П.* Резерви підвищення конкурентоспроможності м'ясного підкомплексу України: теоретичні, методологічні, практичні аспекти / С.П. Ярошенко. – Суми: Козацький вал, 1998. – 251 с.

УДК 339.138:338
© 2010

Писаренко В.В., кандидат економічних наук
Полтавська державна аграрна академія

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ОВОЧІВНИЦТВА

Рецензент – доктор економічних наук В.Я. Плаксієнко

Проаналізовано стан розвитку галузі овочівництва, розроблено прогноз обсягів та структури виробництва й споживання. Запропоновані принципи територіального розподілу виробництва овочів у залежності від природно-кліматичних умов та особливостей організаційно-економічного розвитку регіону.

Ключові слова: овочівництво, ринок, споживання, попит, пропозиція.

Постановка проблеми. Ринок овочів доцільно виділяти як окремих, самостійний. Підставою для цього є значні загальні обсяги виробленої продукції у її виробництві та стала участь всіх регіонів України. Особливістю даного ринку є надзвичайно велика різноманітність продуктів, які відносяться до групи овочевих, включаючи їх консерви та соління. Вагомість овочевого ринку визначається, окрім всього іншого, незамінністю овочів для самого існування людини. Овочі – джерело вітамінів, мінеральних солей, органічних кислот та інших фізіологічно активних речовин, від яких залежить смак їжі й засвоюваність її людським організмом. Цінність їх полягає й у тому, що вони підвищують апетит, посилюють вилучення органами травлення соків, чим підвищують перетравлюваність та засвоюваність не овочевої їжі – м'яса, риби, білків тощо [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких висвітлюється дане питання. У світі вирощують близько 600 видів овочевих культур. Крім того, ще 900 видів використовується людьми як овочі та зелень. На території України вирощують понад 100 видів, із яких 33 є найбільш розповсюдженими [4, с. 69]. В останні роки на ринок надходить лише близько 40 видів свіжих овочевих і баштанних культур [7, с. 31]. У 80-х роках минулого століття в Україні вирощувалося понад 50 культур та 300 сортів [1, с.18].

Після переходу сільського господарства України на ринкові відносини у торгівлі овочевою продукцією відбулися значні зміни. Скасування державного замовлення й призупинення – з об'єктивних причин – роботи заготівельної мережі споживчої кооперації зумовили різке зменшення обсягів виробництва та продажу продук-

ції овочівництва великими спеціалізованими підприємствами. Крім того відбулися значні структурні зміни у виробництві та каналах реалізації продукції, спостерігалася тенденція до зменшення закупівлі овочевої продукції заготівельними організаціями та збільшення реалізації овочів на ринку, комерційним структурам, а також у рахунок оплати праці. Ціни, що склалися нині на овочеву продукцію, не сприяли розширеному відтворенню виробництва і не відшкодовували виробничих витрат.

Мета дослідження. Враховуючи важливість продукції овочівництва в реалізації державної політики продовольчої безпеки та господарське значення для забезпечення прибутковості аграрних підприємств різних організаційно-правових форм, метою даної статті є аналіз стану галузі та прогноз розвитку на найближче десятиріччя.

Результат дослідження. Усього в світі у 2007р. було вироблено 893,4 млн. т овочів. Найбільша кількість овочів виробляється в Китаї (50,3%), Індії (8,1%), США (4,2%), Італії (1,9%), Іспанії (1,5%), Російській Федерації (1,8%), Франції (1%) та Україні (0,7%). Світове виробництво овочів збільшується, переважно, в результаті росту врожайності на основі спеціалізації районів виробництва в зонах із найбільш сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами при максимальній насиченості посівів основними товарними культурами.

Питома вага крупних підприємств у зальному обсязі виробництва знизилася з 76,5% (у 80-х роках) до 23,5% – у 1996-2000рр. та 10,2% – у 2009 році. При цьому посівні площі зменшилися на 40 тис. га, валовий збір – на 2 млн. т, врожайність – на 22%. Зниження врожайності відбулося як у крупних, так і в дрібних господарствах [6 с. 30].

Пропозиція овочів в Україні формується, головним чином, за рахунок вітчизняного виробництва, яке, в основному, сконцентроване у домогосподарствах населення.

У 2009 році продовжує спостерігатися позитивна тенденція зростання обсягів виробництва, яка, ймовірно, зберігатиметься й на найближчу перспективу. Підставою для цього є те, що ринок

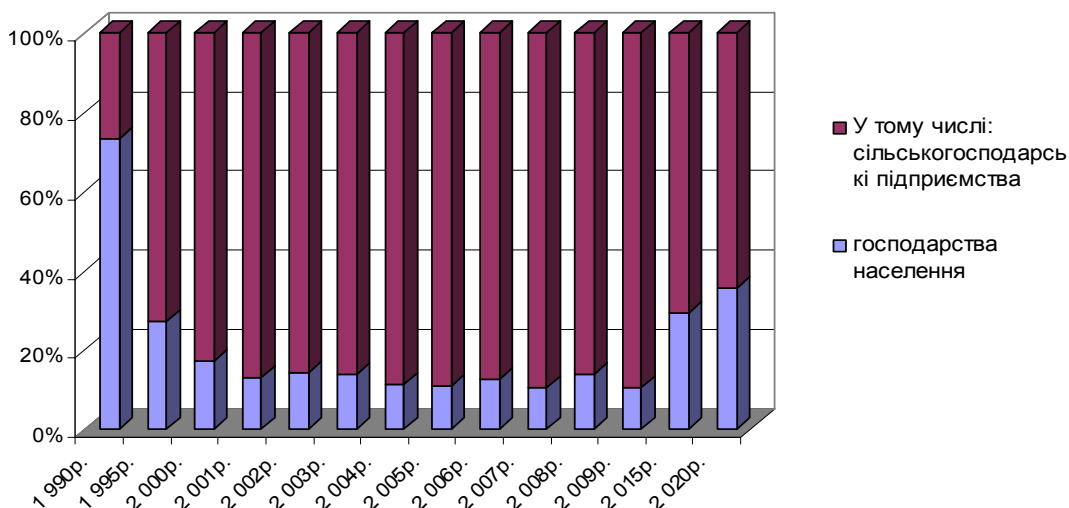

Рис. 1. Питома вага сільськогосподарських підприємств та господарств населення у виробництві овочів (1990-2020 рр.)

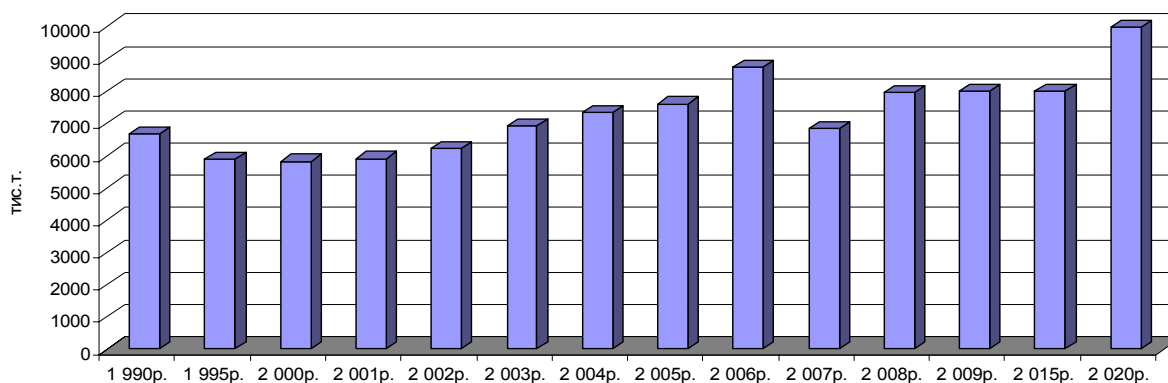

Рис. 2. Динаміка обсягів виробництва овочів (1990-2020 рр.)

овочів в Україні в останні роки динамічно розвивається, проте ще не насичений сповна. Його відмінна характеристика полягає в тому, що при правильному підході до вирощування і маркетингу ця галузь є високорентабельною, на відміну від інших сегментів АПК, навіть у період перевиробництва.

Відносно прогнозу розвитку овочевого підкомплексу, то тут очікуються структурні зміни у виробництві: частка спеціалізованих сільськогосподарських підприємств та СФГ буде зростати, а домогосподарств населення – знижуватися. Слід зазначити, що овочівництво у фермерських господарствах ще не стало високотоварною галуззю. Фермери, частка яких у виробництві овочів становить лише 0,3%, майже всю продукцію вирощують для реалізації.

Одним із перспективних напрямів у розвитку овочівництва може бути створення спеціалізованих фермерських господарств зі зміною площі землі в них (від 50 до 400 га) і площі овочів – від 28 до 230 га, таке господарство може виростити

від 4,3 до 34,5 тис. ц овочів.

Залежно від площі ріллі у господарстві та наявності ринків збуту, рівня енергооснащеності та напряду спеціалізації визначається загальна площа під овочами і структура їх посівів. Для фермерських господарств прийнятні різні варіанти розвитку овочівництва з урахуванням конкретних умов виробництва та наявності ринкових ніш. Як свідчить зарубіжний досвід роботи фермерських господарств, є 3-4 основних овочевих культур, спеціалізація на вирощуванні монокультур є найбільш поширеними й ефективними.

Крім овочівницьких підприємств у зонах Полісся і Лісостепу можливе формування овочево-картоплярських фермерських господарств, у регіонах Степу і Лісостепу – спеціалізованих фермерських господарств із вирощуванням специфічного для сировинних зон асортименту овочевих культур. За умов гарантованого збуту овочівництво тут буде прибутковою галуззю.

У середньому за майже 20 минулих років (1990-2008 рр.) у структурі виробництва овочів,

як свідчить наш аналіз, 22% займали різні види капусти, 20% – помідори, 20% – буряки та морква, 12% – цибуля на ріпку.

Найбільші обсяги виробництва овочів, у середньому, за 1990-2008 рр. були зафіксовані у Дніпропетровській (506,9 тис. т), Донецькій (493 тис. т) та Херсонській (488,3 тис. т) областях.

У структурі попиту на овочеву продукцію основну частку займає продовольство (72,1%) та корми (14,3%). У перспективі до 2020 р., ймовірно, буде збільшуватися частка обсягів, використаних на корми (до 18%) та значно скоротяться втрати (з 6% – у 2008 до 2% – у 2020 р.). Водночас буде поступово досягатися фізіологічна потреба у споживанні овочів.

За останні роки намітилася тенденція до зниження споживання овочів баштанних культур: так,

зокрема, у 1980 р. виробництво овочів на душу населення становило 141 кг; у 1990 р. – 91,9 кг, а у 2000 р. лише 101,7 кг. Зменшення споживання овочів пояснюється передусім зниженням урожайності, зміною форм власності у державі, порушенням міжгалузевих і міжгосподарських фінансово-економічних зв'язків й іншими процесами економічної трансформації країни.

Споживання овочів, починаючи з 2000 р., зростає, проте рекомендована норма (158 кг на 1 особу на рік) повинна бути досягнута в 2020 році. На сучасному етапі розвитку овочевого ринку спостерігається стійка тенденція зростання попиту на продукцію як із боку населення (у свіжому вигляді), так і з боку переробних підприємств. Останнє пояснюється зміною потреб та

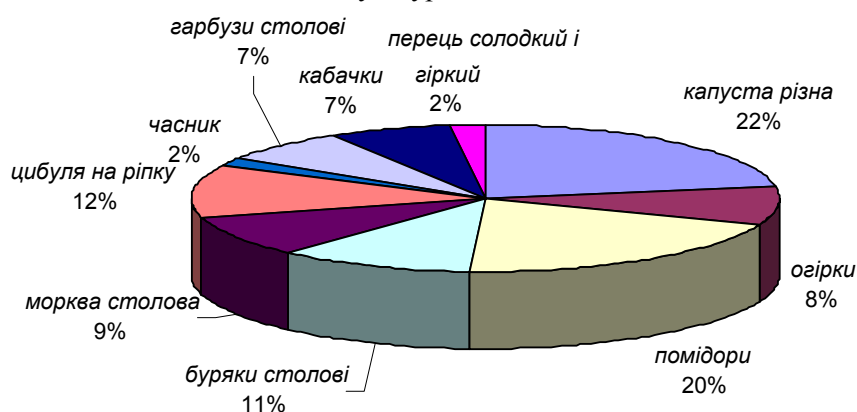

Рис. 3. Структура обсягів виробництва овочів (1990-2008 рр.)

Джерело: Держкомстат України; власні розрахунки

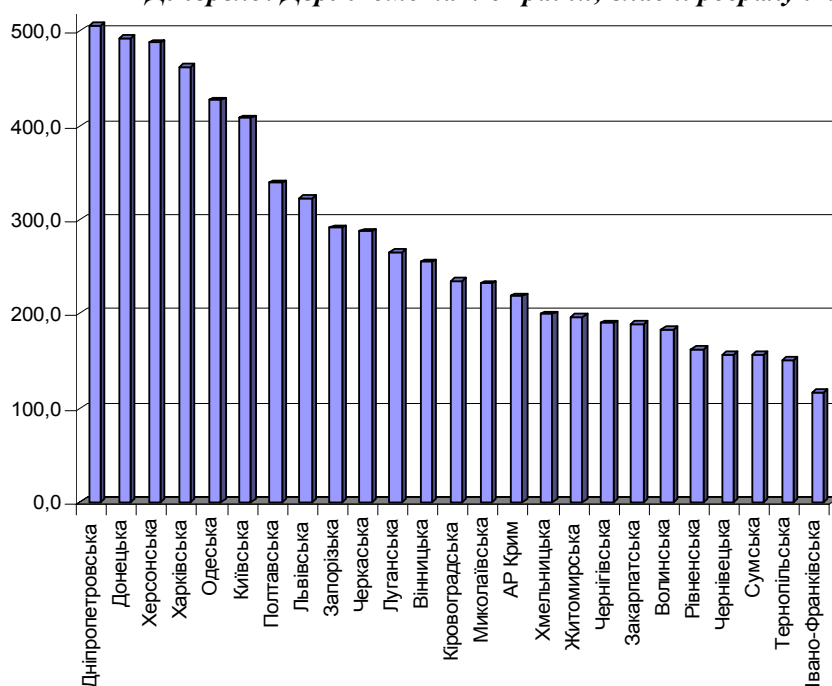

Рис. 4. Обсяги виробництва овочів 1990-2008 рр. у регіонах України, тис. т

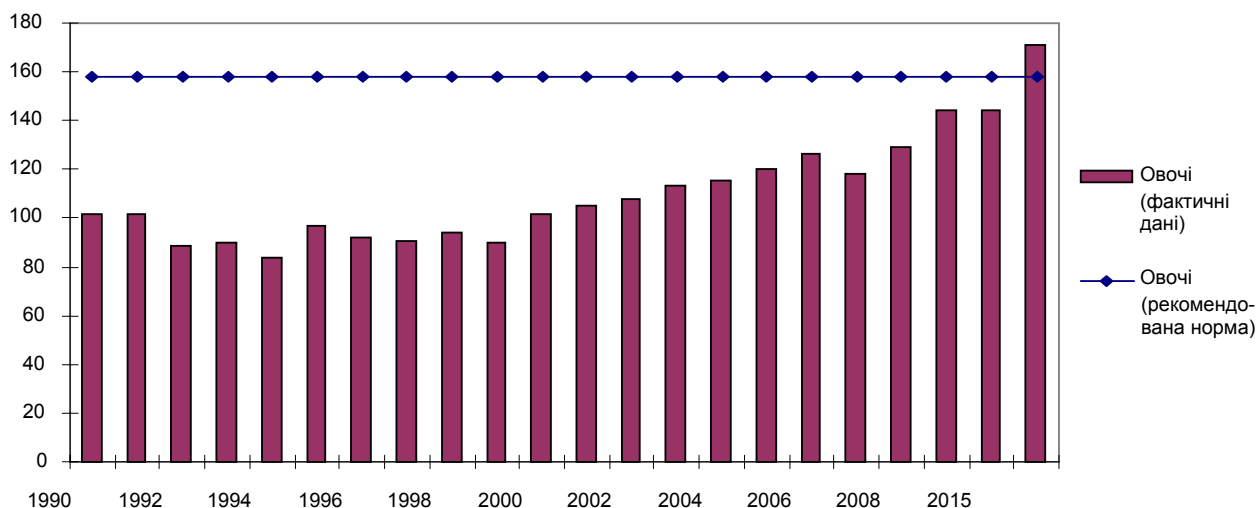

Рис. 5. Забезпечення потреби населення в овочах на 1 особу; кг/р., (1990-2020 рр.)

цінностей споживачів, а також їх бажанням вести здоровий спосіб життя й, відповідно, споживати більше овочів, а також збільшенням інвестицій у харчову промисловість, зокрема в переробку овочів.

Висновок. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна дійти висновку, що в останнє п'ятнадцятиріччя відмічається підвищення попиту на овочеву продукцію. Так, із 1990 по 2009 рік споживання основних видів овочів у цілому в світі зросло від 77,7 до 119 кг/люд. на рік. Характерною особливістю ринку овочів є й недостатньо висока їх якість і досить обмежений асортимент, а також відсутність зручної для споживача розфасовки й упаковки.

Девальвація української гривні разом із переробництвом овочевої продукції призвели до різкого підвищення конкурентоспроможності наших овочів на світовому ринку. Однак в Україні залишається не вирішеною одна з найбільших проблем – це зберігання овочевої продукції. Фермери вирощують овочів рівно стільки, скільки

можуть зберегти до грудня. Багато хто з виробників розпродує свій урожай ще восени, коли овочів багато і коштують вони дешево. Дрібні оптовики можуть зберігати великі партії овочів максимум до січня-лютого. Близько 20% вирощених овочів "борщового набору" (морква, капуста, буряк, цибуля) через брак спеціалізованих сховищ не доходить до споживача.

Світові тенденції безпеки продуктів харчування потребують посиленої уваги до всього технологічного циклу, а не лише до якості кінцевого продукту. У світі зростає попит на екологічно чисту продукцію сільського господарства. Україна має значні конкурентні переваги – родючі чорноземи, незначні обсяги внесення у ґрунт мінеральних добрив, гербіцидів та хімікатів й ін.

Сертифікація продукції за європейськими стандартами якості полегшує доступ виробників до європейського ринку, їх продукція має переваги при реалізації через систему міжнародних супермаркетів, а значний надлишок таких овочів, як цибуля, морква і капуста, без сертифікації можливий лише до країн СНД.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Козак Г. Что посеешь, то и пожнешь // Пропозиція, 2004. – № 1. – С. 17-19.
2. Ленин В.И. Развитие капитализма в России. Рост торгового земледелия. Район льноводства / Полн. собр. соч. – М.: Изд. лит-ры, 1967. – Изд. пятое. – Т. 3. – 791 с.
3. Мельков В.Д. Экономическая эффективность интенсивного овощеводства. – М.: Колос, 1980. – 176 с.
4. Напрями та особливості сучасної селекції овочевих культур / Під ред. Горової Т.К., Самовола О.П., Яковенко К.І. та ін. – Х.: ІОБ УААН, 2001. – 350 с.
5. Пирогов С. Древнее овощеводство: становле-

ние и развитие // Наука и жизнь, 1970. – № 8. – С. 199 - 206.

6. Свиноус І.В. Розвиток особистих селянських господарств в умовах перехідної економіки // Економіка АПК, 2003. – № 6. – С. 30-33.

7. Сучасні технології виробництва та маркетингу сільськогосподарських культур: Проект розвитку агробізнесу в Україні / Андрушко А.Ю., Бочаров С.В., Вароді О.І. та ін. – К.: IFC Sida, 2002. – 145 с.

8. Яковенко К.І., Рудь В.П. Особливості розвитку товарного овочівництва в умовах перехідної економіки // Економіка АПК, 2001. – №2. – С. 90-94.

УДК 631.1.027:631.11:636.002.6
© 2010

Зоря О.П., кандидат економічних наук
Полтавська державна аграрна академія

МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

Рецензент – доктор економічних наук, професор В.Я. Плаксієнко

Проведений аналіз основних тенденцій розвитку ринку продукції тваринництва в АПК України. Розглянуто стан та динаміку показників реалізації тваринницької продукції сільськогосподарськими підприємствами в сучасних умовах. Розроблена схема процесу маркетингової діяльності, яка, враховуючи вимоги ринкового середовища, дасть змогу підвищити ефективність збуту продукції та забезпечити зростання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: маркетингова діяльність, ринок, тваринництво, ціна, ефективність.

Постановка проблеми. Ринкова економіка ставить нові вимоги до різноманітних форм сільськогосподарських підприємств як суб'єктів ринку. За цих умов з'являються нові функції, раніше маловідомі вищому керівництву цих підприємств. Вивчення існуючого та потенційного попиту споживачів продукції, комплексне дослідження ринку і прогнозування перспектив його розвитку, організація науково-дослідної роботи зі створення нових зразків і видів продукції, виробництво продукції, яка задовольняє попит споживачів, вдосконалення системи і методів збуту та поширення продукції, транспортування, упаковка, реклама, сервісне обслуговування, інші послуги з розширення збуту – це далеко неповний перелік усіх функцій.

Система організаційно-технічних, фінансових та комерційних функцій підприємств, спрямованих на найбільш повне і швидке задоволення потреб споживачів у сільськогосподарській продукції й продовольстві, вимагає обрання ефективних стратегій і тактики поведінки у виробничо-комерційній діяльності. Без організації маркетингової діяльності неможлива успішна робота жодного агропромислового підприємства на будь-якому ринку, в тому числі й на ринку продукції тваринництва. Саме тому за ринкових умов вона набуває найбільшого значення.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. У розробку теоретично-методичних проблем розвитку маркетингової діяльності у продуктивних підко-

мплексах АПК та ринку продукції тваринництва зокрема, значний внесок зробили вчені-економісти України та країн ближнього зарубіжжя В.Я. Амбросов [1], В.І. Аранчій [2], Т.М. Лозинська [3], П.М. Макаренко [4], В.М. Рабштина [5], І.О. Соловйов [6], І.Н. Топіха [8] та інші. Водночас чимало питань структурно-функціональної організації сучасного аграрного маркетингу, як у цілому, так і на ринку продукції тваринництва, залишаються не розкритими і малодослідженими. Більшість наукових розробок носять загальний методологічний характер, мало враховують особливості маркетингової діяльності на ринку продукції тваринництва. Тому, на нашу думку, не можна стверджувати про остаточне вирішення досліджуваної проблеми.

Метою статті є дослідження тенденції та особливостей збуту продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами України й розробка на основі цього аналізу схеми маркетингової діяльності на ринку продукції тваринництва – одного з головних напрямів підвищення ефективності збуту продукції.

Результати дослідження. Питання становлення та розвитку ринку тваринницької продукції в Україні нині набуло особливої актуальності. Розвиток ринкових відносин у цій галузі є закономірним проявом аграрної реформи на шляху забезпечення національної продовольчої безпеки. З огляду на те, що продукція тваринництва є одним з основних компонентів харчування населення й важливим предметом експорту, від якісного та ефективного її виробництва залежить рівень економічного зростання, благополуччя і здоров'я нації.

Протягом років незалежності, як показують наші дослідження, у сільськогосподарських підприємствах України значно зменшився обсяг реалізації худоби і птиці (у живій вазі), що пояснюється зменшенням обсягу виробництва цієї продукції через її значну збитковість, хоча протягом 2004-2008 рр. виробництво м'яса худоби і птиці зросло на 56,0%, а яєць на 58,1%, у той же час виробництво молока у 2008 р., порівняно із 2004 р., зменшилося майже на 10% (а порівняно з 1990 р. – у 10 разів) (табл. 1).

1. Динаміка обсягу реалізації продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах України, тис. т

Продукція	Роки								2008 р. до 2004 р., %
	1990	1995	2000	2004	2005	2006	2007	2008	
Худоба та птиця	4421,8	1896,0	969,3	860,4	902,4	1087,1	1312,1	1342,1	156,0
Молоко та молочні продукти	18023,0	6766,2	2683,7	2035,7	2121,3	2017,3	1824,8	1834,3	90,1
Яйця, млн. шт.	8688,0	3642,1	2643,7	4887,9	5700,3	6674,4	6746,9	7728,9	158,1

Джерело: [7]

Досягнути значних маркетингових конкурентних переваг у виробництві продукції тваринництва можна лише за наявності в державі паритету цін, тобто співвідношення між цінами на сільськогосподарську продукцію і цінами на засоби виробництва, товари й послуги, які воно споживає.

Обґрунтування ціни – важливий елемент виробничого процесу в будь-якій галузі, у тому числі й у тваринництві. Ціна в ринковій економіці є важливим регулятором її розвитку. Для виробників і споживачів вона служить тим орієнтиром, який дає змогу приймати рішення, *що саме виробляти, коли і скільки, що і скільки купувати*. Якщо продукція виробника не має кращих властивостей, порівняно з аналогічними товарами, то в цьому разі боротьба за ринок збуту зосереджується на ціні. Підприємство-виробник може знизити її рівень, порівняно з конкурентною ціною, завдяки чому досягти переваг над своїми конкурентами: адже чим нижча ціна, тим вищий (за інших рівних умов) попит на продукцію, тим більше виробник може її реалізувати.

Протягом 2000-2008 рр. спостерігаються коливання у показниках ефективності виробництва продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах України, що в значній мірі пояс-

нюється коливанням цін, за якими підприємства реалізують свою продукцію (табл. 2).

У 2008 р. середня ціна реалізації м'яса худоби і птиці у живій вазі зросла порівняно з 2004 р. удвічі й становила 10184 грн./т; ціна молока зросла у 2,5 разу й становила 2065 грн./т; середня реалізаційна ціна 1 тис. яєць зросла на 58,4% й становила 377 гривень. Проте рівень реалізаційних цін продукції тваринництва, за якими її реалізовували сільськогосподарські підприємства, значно нижчий від ринкової вартості. Це пояснюється тим, що підприємства практично не застосовують маркетингові підходи при реалізації продукції.

У більшості випадків протягом досліджуваного періоду ціна, за якою сільськогосподарські підприємства реалізовували продукцію тваринництва, не покривала її собівартості.

Відповідно до зростання ціни на продукцію тваринництва у сільськогосподарських підприємствах України протягом 2004-2008 рр. зріс також обсяг виручки від реалізації цієї продукції (табл. 3).

Найвідчутніше (більше ніж утричі) зріс обсяг виручки від реалізації м'яса худоби і птиці. Обсяг виручки від молока (не зважаючи на зменшення обсягів його реалізації) також зріс, що пояснюється значним зростанням закупівельних цін.

2. Динаміка середніх цін реалізації продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах України, грн./т

Продукція	Роки						2008 р. до 2004 р., %
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	
Худоба та птиця	2358,0	5092,7	6909,9	6307,7	6466,5	10184,3	200,0
Молоко	536,4	835,3	1126,9	1070,2	1660,6	2065,1	247,2
Яйця, за тис. шт.	191,7	238,3	251,8	192,7	274,4	377,4	158,4

Джерело: [7]

3. Динаміка обсягу виручки від реалізації продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах України, млн. грн.

Продукція	Роки						2008 р. до 2004 р., %
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	
Худоба та птиця	2285,6	4381,8	6235,5	6857,1	8484,7	13668,3	311,9
Молоко	1439,5	1700,4	2390,5	2158,9	3030,3	3788,0	222,8
Яйця, за тис. шт.	506,8	1164,8	1435,3	1286,2	1851,3	2916,9	250,4

Джерело: [7]

4. Динаміка структурних змін реалізації продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах України, %

Продукція	Роки							
	1990	1995	2000	2004	2005	2006	2007	2008
Переробним підприємствам								
Худоба та птиця	94,8	46,1	21,6	29,2	30,9	35,2	34,6	30,5
Молоко та молочні продукти	99,1	87,2	66,3	82,1	85,0	88,3	90,4	92,7
Яйця	98,1	56,8	20,0	0,3	0,4	0,3	0,2	0,1
На ринку								
Худоба та птиця	1,8	26,2	38,4	18,2	19,1	9,1	7,8	7,9
Молоко та молочні продукти	0,1	8,9	21,2	4,7	3,8	3,0	2,1	1,5
Яйця	1,3	34,2	66,2	32,1	29,2	27,0	24,5	23,9
Населенню								
Худоба та птиця	3,3	16,4	31,9	7,0	4,5	3,0	2,2	1,6
Молоко та молочні продукти	0,8	3,1	7,5	2,2	1,5	1,2	0,7	0,5
Яйця	0,4	4,8	5,9	2,1	1,9	1,2	0,7	0,7
За іншими каналами								
Худоба та птиця	0,1	11,3	8,1	45,6	45,5	52,7	55,4	60,0
Молоко та молочні продукти	–	0,8	5,0	11,0	9,7	7,5	6,8	5,3
Яйця	0,2	4,2	7,9	65,5	68,5	71,5	74,6	75,3

Джерело: [7]

Значні зміни відбулися і в структурі реалізації продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами (табл. 4).

Сільськогосподарські підприємства протягом 2004-2008 рр. збільшили (за винятком яєць) частку продукції тваринництва, яку вони реалізовували переробним підприємствам, що є позитивною тенденцією, оскільки реалізація продукції безпосередньо переробникам – один із найбільш ефективних каналів збуту. У 2008 р. зменшилася частка реалізації продукції (за окремими винятками) на ринку і населенню.

Варто також зазначити, що зросла частка продукції тваринництва (особливо яєць), яка реалізовувалась за іншими каналами, такими, як оплата праці в натуральній формі та розрахунок за користування земельними і майновими паями, що є одним із факторів зменшення ефективності виробництва продукції тваринництва.

Одним із напрямів підвищення ефективності виробництва та збуту тваринницької продукції є запровадження широко використовуваного у світі маркетингового забезпечення розвитку агробізнесу. Маркетинг виступає сучасним ринковим інструментом збору економічної інформації у зовнішньому середовищі підприємства, формування на цій основі відповідної товарної та цінової політики, а також розробки систем ринкової комунікації, просування товару та стимулювання збуту. Маркетингові дослідження, як важливий елемент ринкового механізму господарювання, в якому головна роль належить споживачеві, по-

винні стати тією ланкою, яка дасть змогу оптимізувати структуру виробництва тваринницької продукції та підвищити ефективність і конкурентоспроможність галузі.

Вдосконалення маркетингу тваринницької продукції в регіональних системах агробізнесу на сучасному етапі передбачає здійснення таких заходів: аналіз існуючого і виявлення потенційного попиту покупців на тваринницьку продукцію шляхом комплексного вивчення ринку та перспектив його розвитку; вибір спеціальних методів реклами; організацію і вдосконалення методів та форм реалізації продукції; розробку відповідної системи цін, перевірку її ефективності та можливого вдосконалення; управління асортиментом продукції; організацію науково-дослідної діяльності підприємств щодо освоєння виробництва нових видів продукції, які зможуть задовольнити запити споживачів; аналіз економічної ефективності використання сировини, матеріалів, організацію взаємовідносин із постачальниками та оцінку їх надійності; забезпечення контролю й управління функціями маркетингу.

Об'єктами дослідження маркетингової служби сільськогосподарських підприємств повинні стати виробники продукції, обслуговуючі організації, переробні підприємства, гуртові та роздрібні торговельні заклади, споживачі (див. рис.).

Маркетингова діяльність повинна охоплювати всі підприємства та організації галузі, тобто суб'єктами маркетингу мають стати виробники тваринницької продукції, заготівельні, транспортні, переробні,

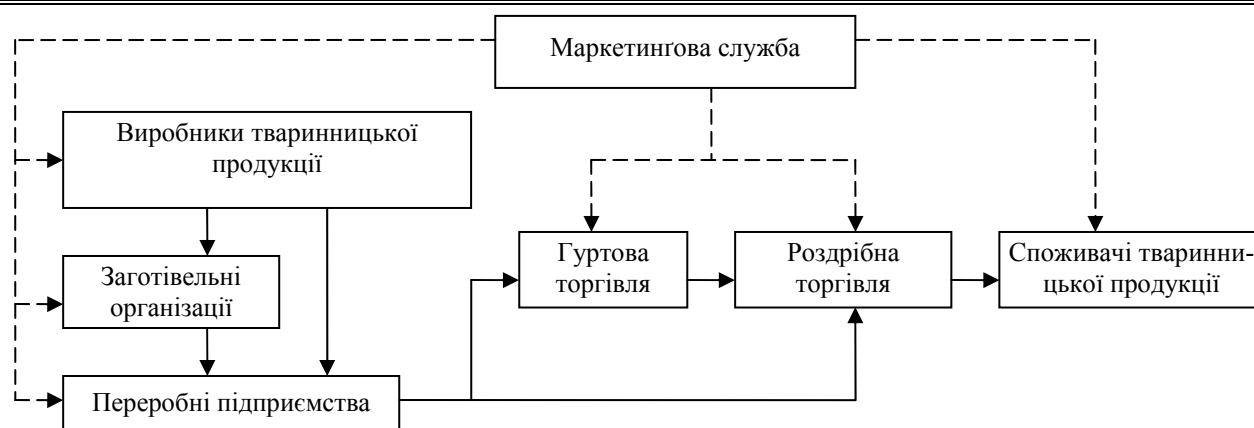

Рис. Схема процесу маркетингової діяльності на ринку тваринницької продукції

посередницькі, сервісні й торговельні підприємства. На великих підприємствах доцільно створювати спеціальні управлінські структури – служби маркетингу. Менші підприємства та фермерські господарства можуть об'єднувати свої ресурси і здійснювати відповідну діяльність через галузеві маркетингові центри, обслуговуючі збутові кооперативи або ж користуватися послугами консультантів і фірм, які спеціалізуються на маркетинговій діяльності через договірні засади.

Основною причиною скорочення кількості поголів'я худоби і птиці та виробництва продукції тваринництва є незацікавленість товаровиробників у розвитку тваринництва (через значну збитковість усіх його галузей). Головним напрямом підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва має стати налагоджена на високому рівні маркетингова діяльність, завданням якої є підвищення зацікавленості працівників у ефективному використанні ресурсів і поліпшення стану

реалізації продукції, зміцнення матеріально-технічної бази переробних підприємств, розвиток інфраструктури ринку, організація реклами.

Висновки. Діяльність підприємств тваринницького підкомплексу мусить базуватися на точному й вивіреному знанні потреб цільового ринку і споживчого попиту, оцінці та врахуванні умов виробництва в найближчий час і на перспективу. Одним із шляхів підвищення ефективності виробництва тваринницької продукції є впровадження у виробництво нових порід тварин. Також українським виробникам тваринницької продукції доцільно налагодити власну оптову торгівлю на основі об'єднання господарств у обслуговуючі кооперативи, які займатимуться також маркетинговою діяльністю, що дасть їм змогу залишити у себе значну частку оптової націнки та знизити роздрібну ціну на свою продукцію.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Амбросов В.Я. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 14-19.
2. Аранчій В.І. Стан та перспективи розвитку м'ясопродуктового підкомплексу Полтавської області / В.І. Аранчій, Д.С. Аранчій // Вісник Харківського технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 63. – Х.: ХНТУСГ, 2007. – С. 91-97.
3. Лозинська Т.М. Становлення системи аграрного маркетингу в Україні / Т.М. Лозинська. [За ред. В.Г. Ткаченко] // Зб. наук. праць Луганського нац. аграрн. ун-ту. – Луганськ: Элтон-2. – 2002. – №14 (26). – С. 97-99.
4. Макаренко П.М. Розвиток системи маркетингу в овочепродуктовому підкомплексі / П.М. Мака-

- ренко, В.І. Криворучко, І.Г. Кириленко та ін. // Агробізнес в овочепродуктовому підкомплексі України: монографія. – К.: Нива, 1997. – С. 19-136.
5. Рабштина В.М. Основи маркетингу в галузях АПК: [навч. посіб.] / В.М. Рабштина, В.В. Писаренко, Х.З. Махмудов. – Дніпропетровськ: Зоря, 2002. – 416 с.
6. Соловійов І.О. Формування системи маркетингу в аграрній сфері економіки / І.О. Соловійов // Економіка АПК. – 2006. – №2. – С.103-109.
7. Статистичний збірник „Сільське господарство України” за 2008 рік / За ред. Ю.М. Остапчука. – К.: Держкомстат України, 2009. – 390 с.
8. Топіха І.Н. Ринок продукції тваринництва: проблеми залишаються / І.Н. Топіха // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв, 2006. – Вип. 2. – С. 16-19.